

fr!tanke

#2 • 2016 • MEDLEMSMAGASIN FOR HUMAN-ETISK FORBUND

*Veslemøy
konfirmannt
i 1955*

*Ida
konfirmannt
i 2016*

HUMANISTISK KONFIRMASJON

– EN OPPFORDRING TIL SELVSTENDIG TENKNING OG ETISK REFLEKSJON I 65 ÅR

Fri tanke redigeres etter
redaktørplakaten.

Redaksjonelt stoff i Fri tanke står
ikke nødvendigvis for Human-
Etisk Forbunds regning.

Kontakt

Human-Etisk Forbunds
sentralbord: 23 15 60 00
Fri tanke tlf: 23 15 60 20

E-post:

fri.tanke@human.no

Nettsted:

fritanke.no

Ansvarlig redaktor

Kirsti Bergh
kirsti.bergh@human.no

Design

Dinamo

Layout/repro

Roar Høiestad/rhdesign.no

Trykk

Kroonpress AS

Opplag

69 500

Cover

Silje K. Robinson

Stofffrister

#3-2016: 20. juli
#4-2016: 20. oktober

Fri tanke gikk til trykk
6. juni 2016

I magasinet Fri tanke har en del artikler referansenummer – for eksempel slik [9996]. Skriv inn tallet i søkefunksjonen øverst til høyre på nettsiden Fritanke.no – så får du opp saken som hører til.

Humanismen er antitotalitær

Rett før årtusenskiftet virket det som om demokrati og menneskerettigheter var i ferd med å seire, da jernteppet lettet og land etter land i Øst-Europa etter hvert fikk tilnærmet demokratisk valgte regjeringer. Under tjue år seinere ser alt igjen mørkere ut. Et høyrepopulistisk vindkast synes å fare over Europa. I Ungarn – og nå også Polen – ser vi regjeringer som forsøker å innskrenke demokrati og ytringsfrihet for grupper de ikke liker. Vi ser det stadig tydeligere i randsonen av Europa, i Russland og i Tyrkia – land vi en stund trodde hadde frisknet til fra totalitære regimers grep, men hvor autoritære «sterke menn» befester sin makt. Også i Frankrike, Østerrike og Tyskland vinner høyrepopulister og høyreradikale oppslutning, med skremmende holdninger til flyktninger og minoriteter. Mens terrorfrykten i resten av Europa skaper grobunn for å godta ekstreme overvåkingsregimer, der myndigheter kan samle alt de vil av informasjon om deg.

Da det humanistiske verdensforbundet IHEU ble stiftet i 1952 var motstanden mot samtidens totalitære ideologier en viktig drivkraft – enten det var fascismen og nazismen som hadde satt verden i en stor krigsbrann, eller sovjetkommunismen etter krigen. Ytringsfrihet, respekt for menneskeverdet, demokrati og organisasjonsfrihet er helt grunnleggende verdier i den humanistiske tenkningen, og ikke noen luksusartikler man ikke kan unne seg i trangere tider. Disse verdiene er fundamentale kontrollmekanismer for et hvert samfunn – og samfunn

01 Ytringsfrihet er en grunnleggende verdi i humanismen, og det er skremmende når statsmakter lager regler for å innskrenke den, herunder pressefriheten.

hvor dette fires på vil være samfunn hvor veien til maktmisbruk og overgrep er kort.

Kamp mot totalitære ideologier må igjen bli en viktig prioritering for Human-Etisk Forbund, og det må være uavhengig av om ideologiene er politiske eller religiøse. Å arbeide mot høyreekstremisme er like relevant for Human-Etisk Forbund som å arbeide mot reaksjonær og ekstrem islamisme. Ytringsfrihet, respekt for menneskeverdet, demokrati og organisasjonsfrihet er grunnleggende. Det å fremme kritisk tenkning, kildekritikk og jakt på sannheten er helt nødvendige bestanddeler av dette arbeidet. Mens fortidens totalitære propaganda ofte hadde en gjennomskubar avsender, er dagens propaganda mer subtil og framstår som noe du har kommet fram til selv, eller den lurert rundt på nettet og gir seg ut for å være uhildet sannhet. Kritisk tenkning er som følge av dette mer viktig enn noen sinne, og kanskje vanskeligere enn noen gang.

T Kirsti Bergh, redaktør av Fri tanke

Følg med på Fritanke.no

Der publiserer vi
jevnlig saker om
livssyn, livssyns-
politikk og mye annet.

1 Aktuelt

- 6 **Hva er vitsen med vaksiner?**
Ny bok av Tone Fredsvik Gregers vil forsøke å få deg til å forstå.
- 12 **Notert**
- 14 **Jenta som utfordret skolebønnen**
Jessica [15] protesterte mot et stort bønnebanner i skolehallen. Da ble det baluba.

2 Forbundet

- 20 **Notert**
- 22 **Generalsekretærens spalte**
Kristin Mile: Ingen kan inkludere seg alene.
- 24 **De frivillige**
Human-Etisk Forbunds nye ambassadørkorps har vært i Rwanda.
- 27 **Humanistisk konfirmasjon – slik startet det**
- 28 **Selvstendige valg i over 60 år**
Det er over seksti år mellom Veslemøy og Idas konfirmasjonsvalg. Mye er forskjellig, men mye er også likt.
- 34 **Konfirmant nummer 250 000**
Over 250 000 ungdommer har deltatt i Humanistisk (og Borgerlig) konfirmasjon i løpet av de 65 årene som er gått siden starten. Stina er konfirmant 250 000.

- 37 **Humanistisk Ungdoms spalte**
HU-leder Arnlaug Høgås Skjæveland: Ikke selg flere våpen til undertrykkerne!
- 38 **Tillitskrisenes tid**
Blåser det en illiberal nasjonalistisk vind over Europa? Østerrike var nære på å velge en høyre-radikal president, og i Polen styrer et dypt nasjonal-konservativt parti. Hva skjer?

3 Tema

4 Meninger

- 52 **Portrettet**
Som debattjournalist vil Ingeborg Senneset være en roper for viktige meningsytringer.
- 60 **Humanismens ideer**
Baruch Spinoza gikk i 1670 lengre enn noen tidligere i å beskrive Bibelen som et menneskeskapt litterært produkt, med alle de feil dette innebærer.
- 66 **Menneskerettigheter**
FN-konvensjonen om migranter og deres familiers rettigheter er ikke ratifisert av et eneste vestlig land.
- 70 **Human etikk**
Empati kan føre oss på ville veier når det gjelder å ta gode etiske valg.
- 73 **Bøker**
- 74 **Informasjon**

Aktuelt

- 1 2 3 4

REPORTASJE	NOTISER	REPORTASJE	NOTISER
------------	---------	------------	---------

F. Even Gran

Nær drept av islamister

En islamistisk voldsbølge har tatt livet av åtte sekulære forleggere, redaktører, forfattere og bloggere i Bangladesh de siste årene. Men Ahmedur Rashid Chowdhury, alias «Tutul», overlevde. Tutul var forleggeren til den bangladeshisk-amerikanske sekulære forfatteren Avijit Roy, som ble hakket i hjel med machete i februar 2015.

– Jeg trodde egentlig ikke islamistene mente alvor. Men da min gode venn Avijit Roy ble brutalt slaktet ned bare minutter etter at jeg hadde snakket med han, ble jeg alvorlig redd for første gang, forteller Tutul, som selv hugget med machete og hardt skadd i november. Han fikk hjelp av det internasjonale fribynettverket ICORN til å komme til Norge og bor nå i Skien. Les hele Tutuls historie på [Fritanke.no \[10124\]](https://fritanke.no/10124)

Hva er vitsen med vaksiner?

Hva er vaksiner? Og hvorfor trenger vi dem? Ny bok gir deg svaret både på hva de inneholder, hvordan de virker og hva de faktisk beskytter deg mot.

T Aslaug Olette Klausen

Karoline Rokkones (22) kommer til Ulset Helsestasjon i Bergen. Med seg har hun sin lille datter, Pernille (1), for å møte helsesøster Berit Brusdal Havre. Det er tid for 12-månedersvaksinen mot difteri, stivkrampe, kikhoste, poliomyelitt og Hib-infeksjon (som kan gi hjernehinnebetennelse, strupelokkbetennelse, lungebetennelse og leddbetennelse), den såkalte DTP-vaksinen.

Vaksinen er en del av barnevaksinasjonsprogrammet, som alle norske foreldre får tilbud om å la sine barn være del av – men som ikke riktig alle barn blir del av. Noen barn kan av ulike årsaker ikke vaksineres, mens det også finnes foreldre som er engstelige, eller

også regelrett motstandere av legemidlene, og derfor velger å la sine barn være uvaksinerte.

DA TONE FREDSVIK GREGERS fikk sitt første barn i 2001, var det bare få år etter den store ståheien rundt den seinere tilbakeviste sammenhengen mellom MMR-vaksinen og forekomst av autisme. Som andre nybakte foreldre opplevde hun hvordan det å bli mor ga henne en helt ny tilværelse av konstant bekymring, og hun følte seg også usikker i møte med vaksine-spørsmålet, der MMR-oppslagene hadde skremme-effekt. Men Gregers var i gang med en doktorgrad i immunologi, og hadde alle forutsetninger for å sette seg inn i og finne fram til informasjon på vaksinens innhold, virkning og bivirkninger. Noe hun også gjorde før hun lot babyen sin bli vaksinert.

Det er for de engstelige foreldrene som ikke har de samme forutsetningene, og alle de som er interesserte i vaksiner generelt og barnevaksiner spesielt, hun nå har skrevet boken *Alt du må vite om vaksiner*.

– Motstanderne og de som er skeptiske blir så fryktelig opptatt av de unaturlige ingrediensene, de livsfarlige kjemikaliene, ►

01 Lille Pernille er kommet sammen med mamma Katrine Rokkones til Helsestasjonen der helsesøster Berit Brusdal Havre setter 12-månedersvaksinen.

F. Arnfinn Petersen

01

«Jeg tror det er en overraskelse for veldig mange at disse vaksinene ikke gir livslang beskyttelse»

► uten noen form for nyanser i sine argumenter. Mens forkjemperne – medisinerne, forskerne, legemiddelinindustrien og myndighetene – på sin side blir veldig bastante og påståelige i sine argumentasjoner. Det er ikke noe rom for diskusjon fra den ene eller andre siden, sier Gregers, og fortsetter:

– Det jeg savnet i diskusjonen var svar på hvorfor inneholder vaksiner de stoffene de gjør. Det er jo en grunn til at de er laget som de er. Også jeg lurte på «hvorfor er det salt?» og «hvorfor er det aluminium i vaksinen?»

DOKTORGRADEN I CELLULÆR IMMUNOLOGI tok hun i 2003. I dag er hun forsker og foreleser ved institutt for biovitenskap ved Universitetet i Oslo. Hun har jobbet på vaksinefeltet, men da på kreftvaksiner, i flere år. Denne boka ble hun spurt om å skrive, og hun understreker at hun verken har en politisk eller økonomisk

agenda med boken. Det handler om gi folk informasjon.

– Informasjonen er for så vidt tilgjengelig allerede. Du kan som mor eller far lese på pakningsvedleggene hva vaksinene inneholder. Men de færreste vil være i stand til å forstå hva som står der, eller sette sammen informasjonen med kunnskap om immunforsvaret. Og med

en gang det er noe du ikke forstår, vil du jo fort bli skeptisk og engstelig. Det gjelder alle. Sånn sett forstår jeg på et vis de som kan bli skeptiske, innrømmer hun.

Immunsystemet er da også et utrolig komplisert system.

– Selv ikke vi som jobber med dette klarer å få oversikt over hvor intrikat og komplisert det er. Det gjør det også utfordrende å utvikle vaksiner.

HUN FORKLARER: *Patogenene* – altså de sykdomsfremkallende mikroorganismene, som bakterier og virus – stimulerer ulike deler av immunforsvaret, og kan til og med hemme immunresponsen. Det er derfor uhyre viktig både å forstå mikroorganismenes biologi og de grunnleggende mekanismene for hvordan en immunrespons oppstår.

– Det handler om hvordan de ulike mikroorganismene bruker vår kropp til å lage mange flere avkom. Som regel

F. Silje Robinson

02

ønsker man å stanse at virus kommer inn i cellene, mens mange bakterier setter seg ned på overflaten av celler og lager kolonier. Det er effekter man ønsker å hindre.

Det vaksinene gjør, er å etterlikne en naturlig infeksjon.

– Forskjellen er at patogener enten er svekket eller kuttet opp i biter, eller deler av det som vi vet påvirker immunsystemet er tatt ut. Det som skjer er at de hvite blodcellene oppdager dem, begynner å produsere signalstoffer, dele seg og setter i gang en immunrespons mot den patogener delen av vaksinen. Og siden det bare er en del av, eller et svekket patogen, blir vi ikke like syke. Vaksinen kan altså ikke gjøre deg syk, heller ikke spre patogenet videre.

De hvite blodcellene har her rollene som en «kamphær», sendt ut i felten for å utslette inntrengerne. Det blir i tillegg dannet en fot-tropp som ligger ►

på vent, det vil si hukommelsesceller som har som oppgave å kjenne igjen inntrengerne om de skulle dukke opp igjen. Hvordan disse virker har man ifølge Gregers ennå ikke fullstendig kunnskap om.

DTP-VAKSINEN LILLE PERNILLE får på helsestasjonen denne dagen er en såkalt kombinasjonsvaksine. Det vil si at den beskytter mot flere sykdommer, men også at det er ulike varianter av virkestoff i den. Den inneholder inaktiverede bakteriegift og inaktiverede – døde – virus, koblet til hjelpestoffer for å få en kraftigere immunrespons. Når man leser ingrediensene på pakningsvedlegget kan det virke kryptisk, men det er altså hjelpestoffer for at immunsystemet skal reagere og kjenne igjen bakterien.

DTP-vaksinen gis tre ganger i barnets første leveår. I tillegg gis den, med unntak av HiB igjen når barnet er sju år.

01 Tone Fredsvik Gregers har skrevet boken *Alt du må vite om vaksiner* for de engstelige foreldrene – og alle som vil vite mer om hvordan vaksiner virker.

02 Helseøster Berit Havre Brusdal i Bergen jobber i førstelinje med å opprettholde flokkimmuniteten. Hun opplever heldigvis lite vaksineskepsis.

Tiendeklassinger får også tilbud om en boosterdose, og det kom nylig anbefaling om en oppfrisking hvert tiende år.

– Jeg tror det er en overraskelse for veldig mange at disse vaksinene ikke gir livslang beskyttelse. Vaksinen gir en immunrespons som er god nok til å beskytte deg en stund, men den gir ikke hukommelse som er langvarig nok. Det er viktig å understreke at naturlig smitte heller ikke gir livslang hukommelse! MMR-vaksinen er derimot lagd

F. Silje Robinson

01

«Hvis du smittes av disse patogenene naturlig blir du så utrolig dårlig»

- ▶ på levende, men svekkede virus, og gir en langt mer varig og sterkere immunrespons – altså reaksjon fra immunforsvaret – enn vaksiner som ikke er laget på levende virus.

MMR-vaksinen gis imidlertid ikke før barnet er 15 måneder. Årsaken er, forteller Gregers, nettopp det samme som gjør at den virker lenger; levende virus. For at barnet skal ha nytte av vaksinen må det ha et immunforsvar som virker godt nok.

– Det er jo slik at disse organismene må inn i en vert for å kunne spre seg. Hvis verten ikke har et forsvar som kan bekjempe den, vil de formere seg og spre seg til nye verter. Men jo flere som er beskyttet jo mindre sannsynlig vil det være at de får formert seg og smitte til andre deler av befolkningen.

Det er dette vi kaller «flokkmunitet».

– Flokkimmunitet er spesielt viktig fordi det alltid vil finnes noen i befolk-

ningen som av ulike grunner ikke kan ta vaksiner; for eksempel babyer som ikke er gamle nok til å bli vaksinert mot meslinger. Når det gjelder barnevaksiner mener jeg det er tvingende nødvending at vi opprettholder en god vaksinedekning. Men jeg mener ikke at vi skal ta vaksiner for absolutt alt mulig.

– Du beskriver sykdommene det vaksineres mot ganske inngående i boken. Er det for å skremme?

– Nei, det er ikke for å skremme. Men jeg synes det er viktig å forstå hva det innebærer å få de forskjellige sykdommene, og å forstå hvorfor det er viktig å vaksinere oss mot dem. Hvis du smittes av disse patogenene naturlig blir du så utrolig dårlig, poengterer hun.

– For mange av sykdommene er det også en rekke bivirkninger. For eksempel vil en naturlig smitte med meslinger gi deg et redusert immunapparat i lang tid etter at du er frisk, fordi viruset blant annet ødelegger celler i immunforsvaret vårt.

FOR KAROLINE ROKNES var det derimot aldri et spørsmål om Pernille skulle vaksineres. Hun og mannen er vaksinitilhengere. Hun roser for øvrig helse-søster Berit Brusdal havre for å ha gitt god informasjon. Brusdal forklarer:

– Vi informerer ofte ved hjemmebe-søk helt i starten om hvilke vaksiner de

F. Silje Robinson

02

vil bli tilbudt, og da er den første alt ved seks uker. Når de kommer vet de allerede at det er vaksiner de skal få.

Når hun tar imot Pernille spør hun om barnet er friskt, og om hun hadde noen reaksjon på forrige vaksine. Hadde Pernille nå hatt feber eller vært sykere enn en lett forkjølelse ville vaksineringen blitt utsatt.

De vanligste spørsmålene Havre ellers møter, går på bivirkninger. Det er ikke mange som er veldig engstelige.

– Det vi ofte møter er foreldre som ikke ønsker at vi skal påføre barnet smerte. De synes det er ubehagelig at barnet skal bli stukket, og at det kan gjøre vondt for dem. Det er det de synes er det verste.

– Du møter altså ikke mange vaksine-motstandere?

– Nei, det gjør jeg ikke. De fleste er veldig positive til vaksinene, heldigvis. Det er god oppslutning og god vaksi-

01 Mange foreldre synes det er ubehagelig at det må gjøre vondt for barna å ta vaksinen.

02 Katrine Rokkones var aldri i tvil om at lille Pernille skulle delta i vaksineprogrammet.

nedekning. Det er selvsagt noen få, og da har de bestemt seg, uansett om vi forsøker å informere.

– De mener de ikke trenger det; de ønsker det ikke til barna. Gjerne har de noen bekjente de har hørt noe om, eller det kan være fra media. Når det blir medieoppstyr blir de mer kritiske, erfarer Havre.

Pernille fikk litt feber det første døgnet etter vaksinerings. En helt vanlig bivirkning, og altså langt å foretrekke fremfor alternativene.

SYKDOMMER VI VAKSINERER MOT:

DIFTERI: En svært alvorlig hals- og luftveisinfeksjon. Ved svært alvorlig sykdom vil luftveiene hovne opp, og i verste fall kan bakterien gi varige skader på luftveiene; og også skade sirkulasjons- og nervesystemet.

STIVKRAMPE: Kan forekomme i en mild og lokal variant som kun påvirker nerve-cellene rundt et sår/bitt eller i en mer alvorlig variant som påvirker hele kroppens nervesystem. En rekke organer kan også bli påvirket. Angrepet kan medføre varige nevrologiske skader, med dødelighet på 10–90 %, størst hos spedbarn og eldre som ikke er vaksinerte.

KIKHOSTE: Forårsaker hosteanfall som kan vare i flere minutter og kan føre til brekninger, oppkast, ufrivillig vannlating, søvnløshet og av og til ribbeinsbrudd. For små barn kan kikhoste være svært farlig, med pustestopp under anfallene. Surstoffmangel under anfallene kan i verste fall forårsake hjerneskader.

POLIO: De fleste som smittes, utvikler stort sett kun forkjølelsesliknende symptomer, gjerne med kvalme og oppkast, men uten noen videre komplikasjoner. En liten andel opplever lammelser eller hjernehinnebetennelse. Rundt 10 % av de som får lammelser, vil få det i svelg og respirasjonssystemet og få pustevansker.

MESLINGER: Kan i sjeldne tilfeller kan medføre hjernebetennelse, og opp mot 40 % av disse tilfellene gir varig hjerneskade. Det er også nylig vist at meslingviruset angriper hukommelsesceller som er dannet under tidligere infeksjoner. Dermed svekker viruset hele immunapparatet. Ikke bare kan man få andre infeksjoner mens meslingene herjer, man mister også immunitet mot andre sykdommer og infeksjoner man har hatt tidligere. Nedsatt immunforsvar kan vare i flere år etter at man er frisk.

(Forkortet etter boken.)

► **Nobas** [Norwegian Bioethics Attitude Survey] måler nordmenns holdninger til ulike bioetiske problemstillinger. I april lanserte Nobas tall som bekrefter at støtten til aktiv døds-hjelp er stor i Norge: 73 prosent av de spurte sa seg svært eller litt enig i påstanden «Legeassistert selvmord bør tillates for personer som har en dødelig sykdom med kort forventet levetid». 20 prosent erklærte at de var svært eller litt uenig. [Fritanke.no \[10154\]](#)

► **NTB:** — Mange tenker det er utenkelig at flerkoneri skjer i Norge fordi det er ulovlig her, sier likestillingsaktivist Neneh Bojang til Vårt Land. Men hun sier det er et økende problem. De som bedriver flerkoneri kan unngå norsk lov ved å vie seg utenomrettslig religiøst. Dermed kan de være rettslig gift med én kone, samtidig som de er religiøst gift med en eller flere andre. — Mange er redde for å si ifra at de lever i et forhold der mannen har flere koner. De opplever at kulturelt og sosialt press for å akseptere at mannen har den rettigheten, sier Bojang.

F. Arnfinn Pettersen

– SKADELIG IDENTITETSBYGGING

► **PÅ GJESTEBUD** Den britisk-indiske biologen, forskeren og samfunnsdebattanten Kenan Malik var invitert til årets STL-gjestebud for å snakke om fremmedgjøring og utenforskap i Europa. Hvorfor blir ungdom radikalisert og ender som ekstreme islamister? Noen mener ungdom blir forført av eldre med ytterliggående religiøse tolkninger — altså at det ligger en religiøs/ideologisk forklaring bak radikaliseringen. Andre igjen, gjerne på

venstresida, forklarer det hele ut fra samfunnsmessige/politiske forhold, og peker spesifikt på økonomisk ulikhet som en vesentlig del av forklaringen. Malik trakk i sitt foredrag fram en tredje analyse, at radikaliseringen skyldes et klima der alle, både etniske europeere og folk med bakgrunn i muslimske kulturer, i dag tvinges til å definere identitetene sine på en mye smalere måte enn før.

— Før var det ikke noe som

het «det muslimske samfunnet». Før brydde ikke muslimer seg så mye om at de var muslimer. Førstegenerasjonsinnvandrere fra muslimske land til Storbritannia var muslimer og gikk i moskeen, men det var ikke noe de tenkte så mye på. Og folk brydde seg ikke så mye om det heller. Så kom andre generasjon, som jeg selv er en del av, og vi ble mye mer sekulære, fortalte han.

Men så begynte en prosess der folk begynte å bli stadig mer bevisst på sin kulturelle identitet, argumenterte Malik. Motoren har vært at den store majoriteten — etniske, ikke-muslimske europeere — har begynt å bygge en europeisk identitet i møte med innvandring. I denne prosessen har muslimer i stor grad blitt utdefinert som «de andre», noe som naturlig nok ført til en tilsvarende identitetsbygging hos dem, forklarte han.

— Sekulære mennesker som aldri har vært så opptatt av at de var muslimer, eller som har følt at de har tilhørt noe «muslimsk samfunn», har plutselig blitt nødt til å definere seg som «muslimer» der en masse ting fulgte med på lasset. Folks identitetsfølelse ble smalere, og de søkte sammen i mindre grupper, forklarte Malik. Les hele saken på [Fritanke.no \[10183\]](#)

ANDREAS EDWIEN FRAM I LYSET

► **FRA HISTORIEN** Et ferskt nettsted er opprettet for å fremme tekstene til kristendomskritikeren Andreas Edwien [1921–2015]. Edwien markerte seg som en skarp kritiker av kristendommens teologi om Jesus, spesielt i sine bøker Idékampen i det bibelske guds-bilde. Jesu forkynnelse i ånds-historisk lys [1958] og Dogmet om Jesus. En bok om hans feil-

takelser [1965]. Mens han levde, opprettet Edwien stiftelsen «Religionsforskning for fred». Denne stiftelsen har nå tatt initiativ til et nytt nettsted der Edwiens tekster skal publiseres og gjøres tilgjengelig for et bredere publikum — Edwien.no.

Prosjektleder Dagfinn Ullestad, selv utdannet teolog, sier at Edwien er altfor viktig i norsk historie til at han bare kan glemmes.

— Andreas Edwien var grunnlig skolert i teologi. Han arbeidet med dette temaet hele livet sitt. Han utfordret kirken på en så fundamental og godt begrunnet måte at det ble vanskelig for dem å svare. Spesielt på 60- og 70-tallet var han den ledende og mest omtalte religionskritikeren i landet, sier han.

Mer på [Fritanke.no \[10175\]](#)

AMERIKANSK UNIVERSITET OPPRETTET PROFESSORAT I ATEISME

► **USA** Det var uaktuelt for Louis Appignani å donere penger til et professorat ved Universitetet i Miami så lenge ordet «ateisme» ikke var med i navnet. Universitetet foreslo at det kunne bli et professorat i «filosofisk naturalisme», men Appignani sto på sitt. Nå oppretter Universitetet i Miami et professorat i «ateisme, humanisme og sekulær etikk». Appignani har donert 2,2 millioner dollar til formålet, over 18 millioner kroner.

— Jeg prøver å fjerne diskrimineringen mot ateister. Dette er et skritt i den retningen. Det skal være legitimt å være ateist, sier Appignani til New York Times.

Dette er mangemillionærens største donasjon til den amerikanske humanist-

bevegelsen så langt. Han har tidligere donert store summer til blant annet American Humanist Association, Secular Coalition for America og Appignani Humanist Legal Center.

Filosofiprofessor Harvey Siegel sier til New York Times at det krevde mye overtalelse å få universitetet til å gå med på å ha et professorat med ordet ateisme i tittelen. En annen representant for universitetet, Thomas J. LeBlanc, understreker overfor New York Times at det nye professoratet på ingen måte er ment å fremme ateisme.

— Vi vil ikke at noen skal misforstå og tro at dette er skal bli en stilling som skal propagandere for ateisme. Vi propaganderer ikke for katolisisme og islam heller, i de

F. Debbie Allen

stillingene som er avsatt til forskning på dette. Slik blir det med dette nye professoratet også, sier han. [\[10178\]](#)

SÆRORDNING BORTFALLER

► **NORDEN** Den norske kirkes søsterorganisasjoner i Sverige, Finland og Island, de såkalte «nordiske folkekirken», har hver sin avdeling i Norge: Svenska Margaretaförsamlingen, Den Finländska Evangelisk-Lutherske Forsamlingen og Den Islandske Lutherske-Evangeliske Menigheten.

I lang tid har disse tre avdelingene ført opp folk som flytter til Norge som medlemmer uten å spørre dem først. Dette har vært akseptert av staten som grunnlag for offentlig støtte. Logikken er at folk som er medlemmer av kirken i hjemlandet automatisk blir overført til avdelingen i Norge når de flytter hit.

I etterkant av avsløringene rundt katolikkens kontroversielle medlemspraksis, har staten begynt å diskutere praksisen også til de nordiske folkekirken. Ikke minst med

utgangspunkt i at katolikkene aktivt bruker særordningen til de nordiske folkekirken som argument for at de også må få lov til å føre opp medlemmer uten å spørre først.

I november sendte Fylkesmannen i Oslo og Akershus, som forvalter statsstøtten til tros- og livssynssamfunn, et brev til Kulturdepartementet og spurt hvordan loven skulle tolkes: Er det slik at særordningen til de nordiske folkekirken fortsatt kan aksepteres? Nå har svaret kommet, og det er nei. Departementet trekker fram den pågående oppsplittingen mellom stat og kirke, og mener denne prosessen må føre til at «særordningen for medlemsregistrering i de nordiske folkekirken bortfaller».

Mange av notisene på disse sidene finner du i utvidete utgaver på [Fritanke.no](#). Merk deg tallet og skriv det inn i søkefunksjonen på [Fritanke.no](#), så får du opp artikkelen.

BARE HALVPARTEN ER KATOLIKKER I ITALIA

► **ITALIA** En ny undersøkelse utført av meningsmålingsbyrået SWG for avisen L'Unita, tyder på at katolisismen slett ikke har noen allmenn oppslutning i katolikkens hjemland Italia. Bare 50 prosent av det representative utvalget på 1500 svarte at de ser på seg selv som katolikker. I tillegg identifiserte 13 prosent seg som «kristne», mens fire prosent tilsammen så på seg selv som ortodokse eller protestanter. Dermed er vi oppe i 67 prosent kristne.

På den ikke-religiøse siden, identifiserte tjue prosent seg som ateister, mens åtte prosent

oppga at de ikke tilhører noen religion. 64 prosent av de som ble spurt sa at de ikke følte seg tilknyttet noen spesielt religiøs samfunn. I undersøkelsen svarte mange at de tror på skjebnen, horoskop, reinkarnasjon, Tarot-kort og mirakelkurer.

En katolsk italiensk erkebiskop, Bruno Forte, er ikke overrasket over funnene, men de bekymrer ham: — De som sier de ikke tror på Gud, er har ikke forlatt religiøs tro. Tvert imot, de risikerer isteden å tro på hva som helst som et surrogat for tro, sier han, ifølge Religion News Service.

– Bønnen er diskriminerende og utestengende for meg som ateist, sa Jessica Ahlquist (15). Da smalt det.

Jenta som utfordret skolebønnen

T Even Gran

Jessica Ahlquist er liten og sped, smilende og vennlig. Det er nesten vanskelig å tro at hun har stått i sentrum for kanskje det mest medieomtalte rettsoppgjør rundt de sekulære prinsippene i USAs grunnlov de siste ti årene. Jeg har reist til Burlington, Vermont, nesten helt opp mot grensen til Canada, for å møte henne.

Stridens kjerne var en bønn som hang på godt synlig plass i fellesauditoriet på skolen der hun startet høsten 2009, Cranston High School West i delstaten Rhode Island.

– Første gang jeg la merke til banneret, var på slutten av førsteåret mitt som elev der. Jeg var i auditoriet med en venninne, og vi forstod fort at dette ikke var greit. Jeg var bare 14 år, men visste godt at det er forbudt for offentlige skoler i USA å forkynne religion. Og

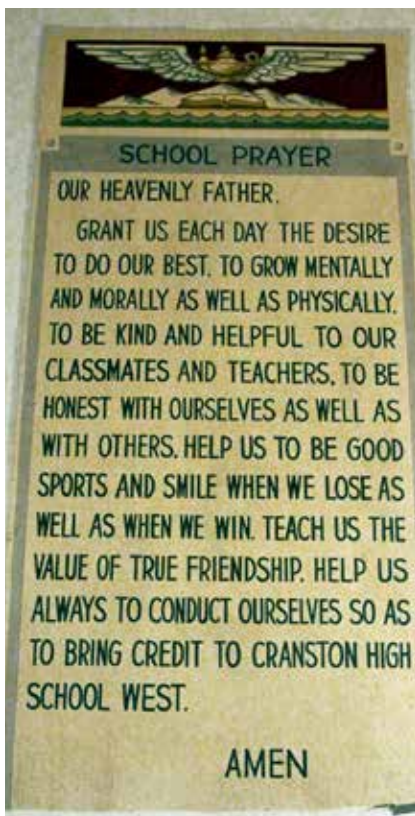
det var ikke mye tvil om at teksten på banneret var religiøs, sier hun.

SAMTIDIG VAR DET OGSÅ en mor på skolen som protesterte mot bønnen i fellesauditoriet gjennom organisasjonen ACLU – American Civil Liberties Union. De sendte et brev til skolestyret i byen med krav om at bønnen måtte fjernes. Skolestyret satte da i gang med å arrangere en rekke møter der alle innbyggere ble invitert til å si sin mening. Hensikten var at skolestyret på grunnlag av dette skulle bestemme om bønnen skulle tas ned eller ikke.

På alle møtene tok Ahlquist ordet og argumenterte for hvorfor bønnen måtte ned. Det gikk stort sett greit, helt til hun på det andre møtet reiste seg og ►

01 Jessica Ahlquist ble mildest talt upopulær da hun refererte til seg selv om ateist.

01

► sa at bønnen i fellesauditoriet definerte henne utenfor fellesskapet.

– Bønnen er diskriminerende og utestengende for meg som ateist, sa hun. Det var da det smalt.

– Jeg var virkelig ikke forberedt på reaksjonene, sier Jessica oppgitt. – Jeg hadde ikke trodd at det var en så stor sak å si at man er ateist, men folk gispet og hakene deres ramlet nesten ned i gulvet. De reagerte veldig sterkt. En av dem reiste seg og sa at jeg var en heks. En annen sa at ateisme er det samme som satanisme, og at det jeg stod for var ondskap. «Bønnen ikke er diskriminerende», sa de. «Ingen bryr seg» sa de. Men jeg bryr meg, gjentok jeg. Jeg var bare 15 år og ble skjelt ut av voksne mennesker på et offentlig møte og beskyldt for «satanisme» og «ondskap». Alderen min ble også holdt mot meg. For jeg som bare var 15 år kunne jo ikke vite mer enn de voksne om amerikansk historie og lovgiving. Jeg husker to

02

«En av dem reiste seg og sa at jeg var en heks. En annen sa at ateisme er det samme som satanisme»

mente jeg burde tiltales for hatkriminalitet. Nesten alle la ut om sin personlige, religiøse tro, forteller hun.

PÅ DET SISTE MØTET skulle skolestyret bestemme seg. Jessica forteller at møterommet ble delt i to nærmest av seg selv. På den ene siden av midtgangen satt det kanskje rundt femten personer, anslår Jessica. Det var støttespillerne hennes. På den andre siden satt alle de andre. Der var det stappfullt.

– Mange av de som tok ordet var så hyklerske. De sa «Hvordan kan barna våre bli gode mennesker uten kristendom?»; «Hvordan kan du ha verdier uten kristendom?»; «Hvorfor vil du ta kristendommen fra oss?». Slike ting. Men mange tok også i rettferdighetens navn avstand fra hetsen jeg hadde blitt utsatt for så langt, selv om de var uenige med meg, forteller hun.

Møtet ble fullstendig dominert av de som ville beholde bønnen.

– De som snakket for å beholde den, ble avbrutt av «amen»-rop, applaus og jubel fra publikum, mens de som var enig med meg ble møtt med buing og pipekonsert, forteller hun.

Det ble sagt at bønnen reflekterte viktige «sekulære verdier». Andre var mer tydelig religiøse: «Hvis vi tar ned banneret, så er det som å spytte midt i fjeset på den allmektige Gud (...) på dommedag vil du bli dømt for det», var det for eksempel en kvinne som sa.

03

«Vær så snill, ikke ødelegg livsstilen vår», appellerte en annen.

Resultatet ble at bønnen ikke skulle tas ned.

*Da ble Jessica kontaktet av American Civil Liberties Union (ACLU). ACLU ville hjelpe henne hvis hun ville gå til rettssak mot skolen. Jessica aksepterte, og den 11. januar 2012 kom resultatet: Jessica vant! Bønnen måtte tas ned.

Nyheten om seieren spredte seg raskt både nasjonalt og internasjonalt. Flere store aviser og nyhetsbyråer slo saken opp, både i USA og Europa. Senere hadde New York Times en større reportasje om saken og støttet henne på lederplass.

Men saken var ikke over med det. For nå måtte skolekomiteen bestemme om de skulle anke saken. Også denne gangen ble det arrangert åpne møter, to denne gangen, der alle fikk si hva de mente. Stemningen på disse møtene var om mulig enda mer oppskrudd

«En annen kvinne ropte ut at dommen spytter i fjeset på den allmektige Gud»

enn på møtene før rettssaken. Tilhengere av anke, de aller fleste, gikk rundt med plakater det det stod bare en ting: «Appeal». Det var altså ingen tvil om hva de ville. Dommen var et uhørt angrep på religionsfriheten, sa flere på møtene. En mente at dommen etablerte ateisme som statsreligion i landet, noe som er et brudd på grunnlovsforbudet mot statsreligion. En annen kvinne ropte ut at dommen spytter i fjeset på den allmektige Gud. Hver gang noen

01 Bønnebanneret som hang i fellesauditoriet og utløste det hele.

02 «Appeal» var oppfordringen fra deltagerne på skolemøtene etter at Jessica Ahlquist vant saken i retten.

03 De var betydelig færre, men det møtte også opp noen støttespillere på møtene.

argumenterte for anke, brøt salen ut i skråling og jubel.

Resultatet ble 5 mot 2 for å akseptere dommen og ikke anke. Hovedargumentet for de som ikke ønsket å anke, var ikke at de var enige med dommen. Det eneste argumentet var at skolen og byen ikke hadde råd til å betale den rundt halve millionen dollar saken ville koste dem hvis de tapte.

– Ingen av dem ville innrømme at jeg faktisk hadde rett. De argumenterte ►

► bare med at skolen ikke hadde råd til dette. Det var skuffende, men jeg er selvsagt veldig glad for at de ikke anket, kommenterer Jessica.

MEN DETTE ER IKKE en sak som bare handler om skolemøter, lovparagrafer og domsavsigelser.

Det som gjør Jessica Ahlquists sak spesiell, er de sosiale reaksjonene, hetsen og mobbingen hun ble utsatt for gjennom hele prosessen. Hun ble hetset på nett og utsatt for grov mobbing og trakassering på skolen. Det hele endte med at hun sluttet på skolen og fullførte utdannelsen som privatist. Mens Jessica har fortalt historien sin på kafeen i Burlington, har mobbehistoriene kommet på løpende bånd.

Første skoledag etter at dommen falt, da klassen avla trosskapsløftet – som alle amerikanske skoleelever gjør hver dag – snudde hele klassen seg mot henne da de kom til dette stedet i løftet og brølte ut ordene «Under God» rett opp i ansiktet hennes.

Les hele Jessica Ahlsquists historie i boka *One Nation – UNDER GOD!* av journalist Even Gran. Boka forteller også andre, lignende historier samt historien til den sekulære bevegelsen i USA.

«Det ble sagt at bønnen reflek- terte viktige «sekulære verdier»

– Læreren sa ingenting. Etter at hele troskapsløftet var avlagt, gikk alle ut som vanlig. Ingen sa noe. Ingen så på meg. Det var opprørende. De må jo ha planlagt det hele må forhånd, sier hun.

En annen episode involverte byens ordfører, som gikk offentlig ut mot Jessica under et møte på skolen.

– Auditoriet var fullt. Lærerne stod langs veggene. Ordføreren holdt en fin «følg drømmen din»-tale. Etter talen reiste noen seg og spurte hva han syntes om banneret. Hjertet mitt sank. Han visste jo ikke om jeg var der, men det var jo en god sjanse for at jeg var det. Ordføreren svarte det alle ville høre, at dette bare handler om historie, at USA er bygd på kristendom og så videre. Han kom også med argumenter mot meg; om at det var urimelig å reagere, at det «bare var å se bort». Da han var ferdig reiste alle seg, jublet og klappet som om de var på en konsert. Det var galskap, sier Jessica oppgitt.

En elev reiste seg og forsvarte Jessicas. Han spurte om ikke ordføreren var redd for at noen ville føle seg utenfor når han kom med en slik tirade? «Nei, jeg synes ikke det er noen grunn til at noen skal føle seg utestengt på grunn av dette», svarte ordføreren kontant.

– Igjen var det klapping, hoiing og jubel, forteller Jessica. – Jeg følte meg syk. Alle snudde seg og så på meg. Og det verste var nesten at ingen av lærerne kom bort til meg og uttrykte forståelse for at dette måtte være ubehagelig for en 16 år gammel utstøtt jente, sier hun.

RETT ETTER AT DOMMEN ble rettskraftig, måtte Jessica få politibeskyttelse. På nettet haglet drapstruslene og hetsen.

Hun skulle få strupen kuttet og trynet knust. Hun ble truet med voldtekt og kalt «oppkast» og «en skam for menneskeheten». Det ble spredd stygge rykter. Hele arsenalet av virkemidler ble brukt. Da støttespillere andre steder i USA ønsket å sende Jessica blomster etter at rettssaken var vunnet, var det flere blomsterforretninger i lokalområdet som nektet å levere.

Jessica ville ikke finne seg i det og delte trakasseringen hun ble utsatt for i sosiale medier. Dette ble igjen spredd i miljøer som støttet henne, til skrekk og advarsel. Dette holdt saken hennes varm, selv lenge etter at den var avklart formelt.

Selv om hun ble utstøtt i lokalsamfunnet, ble hun, som advokat Lynette Labinger kommenterte under rettssaken, en «rockestjerne» i den sekulære bevegelsen. Den 24. mars 2012 ble statusen kronet. Da samlet Reason Rally 10.000 sekulære aktivister i Washington DC, og Jessica ble invitert for å dele scene med folk som Richard Dawkins, Lawrence Krauss, Tim Minchin, James Randi, Adam Savage fra Mythbusters, og punkbandet Bad Religion.

På Reason Rally fikk Jessica også tildelt et studiestipend på 62.618 dollar – resultatet av en innsamlingsaksjon satt i gang av Hemant Mehta, mannen bak en av de store ateistbloggene, The Friendly Atheist.

– Etter å ha levd som utstøtt i så lang tid, var det ubeskrivelig deilig å komme til et hav av mennesker som visste hvem jeg var – og støttet meg og møtte meg med jubel og varme. Det var fantastisk! Det er kanskje det beste øyeblikket i livet mitt så langt, sier hun.

01 På grunn av striden fikk Jessica Ahlquist stjernestatus i den sekulære bevegelsen i USA. I dag bor og studerer hun i Vermont.

F Even Gran

➤ **NTB:** VG avdekket at Den katolske kirke får hjelp av psykiatere til å utrede personer som ønsker eksorsisme, for å være sikre på at det som trengs er eksorsisme og ikke psykiatrisk behandling. Nå vil Fylkesmannen i Oslo og Akershus granske psykiatere som hjelper kirken i slik utredning. – Vi mener at dette reiser et såpass viktig prinsipielt helserettsspørsmål at det må tas stilling til dette på nasjonalt nivå av Statens helse-tilsyn, sier seksjons-sjef Gaute Skirbekk i helseavdelingen hos Fylkesmannen i Oslo og Akershus til VG.

➤ **USA** Stifteren av American Atheists, Madalyn Murray O'Hair, ble kalt «Den mest hatete kvinnen i USA». I fjor sommer ble det klart at Netflix planlegger en film om henne, med Melissa Leo i hovedrollen som O'Hair. Og nå er det gjort kjent at Peter Fonda, blant annet kjent fra klassikeren «Easy Rider», er med i prosjektet. Han skal spille Reverend Bob Harrington, en predikant som blant annet ga ut en LP-plate med tittelen «10 Reasons Why Madalyn Murray O'Hair Must Be Stopped – and ten ways to stop her».

DANSK UTMELDINGS-KAMPAJNE VIRKER

➤ **DANMARK** Danske Ateistisk selskab har skapt furor i Danmark med sin nettside Utmeldelse.dk, der folk kan fylle ut navnet sitt og melde seg ut av Den danske Folkekirken. Mange har allerede gjort det, og kirken er bekymret. – Vi bekymrer oss selvfølgelig for våre medlemmer,

og derfor ringer prestene og forteller om konsekvensene av å melde seg ut, sier biskop Henrik Stubbkjær til Kristeligt Dagblad. Avisen melder om en kraftig økning i utmeldinger fra Folkekirken. Utmeldingen i første kvartal 2016 har økt med 80 prosent i forhold til siste kvartal i 2015. Utmel-

dingsraten er 38 prosent høyere enn samme kvartal for et år siden.

Biskop Henrik Stubbkjær er ikke i tvil om at den sterke økningen skyldes utmeldingskampanjen Ateistisk Selskab satte i gang tidligere i år. Mange av utmeldingene er gjort på blanketter fra Ateistisk Selskab, forteller han.

– Det er synd at folk melder seg ut i stigende grad. Det blir litt fattig, for hva skal man erstatte det med? Livet er mer enn penger, sier biskopen.

I motsetning til Den norske kirke, finansieres Den danske Folkekirken av medlemskontingent. Kontingenten betales over skatteseddelen som en prosentandel av medlemmets inntekt. Prosentandelen varierer med hvor man bor, og ligger normalt rundt én prosent. Det betyr at medlemmer av Folkekirken i Danmark har et økonomisk insentiv for å melde seg ut. De kan spare tusenvis av kroner i skatt hvert år. Jo mer du tjener, jo mer sparer du. [\[10172\]](#)

SIKRET LIVSSYNSÅPENT GRAVFERDSLOKALE

➤ **AUST-AGDER** Siden 2009 har Marianne Løge, organisasjonssekretær i Aust-Agder fylkeslag av Human-Etisk Forbund, stått på kravet om at Arendal kommune må oppfylle sin lovpålagte plikt til å ha et gravferdslokale som passer for alle. I slutten av mai gikk bystyreflertallet i Arendal inn for å bruke 500.000 som er bevilget av Kulturdepartementet for å kunne dekke til korset og de kristne symbolene i

det kommunale kapellet. Dermed er et livssynsåpent seremonirom i kommunen etablert, i hvert fall midlertidig.

– Vi ønsker oss et nøytralt bygg på sikt, men vi må ta hensyn til de mulighetene som er. Og nå er det ikke penger til et nytt bygg, men Kulturdepartementet har gitt oss mulighet for å løse dette likevel, sier Løge.

Den norske kirkes andel av befolkningen er svekket med ti prosentpoeng på ti år. Medlemsandelen av befolkningen er nå på 72,9 prosent. For ti år siden var den 82,7. Gudstjenestebe-søkene har gått ned hvert år siden 2005, bortsett fra i 2011. Sammenliknet med 2005 representerer 2015-tallene en nedgang på nær 1 million deltakere. Også deltagere på seremonier går nedover, bortsett fra gravferd. Flere enn noen gang meldte seg ut av kirken i 2015. Mens tallet de siste årene har ligget mellom 5000 og 10.000, var det 15.486 som meldte seg ut i 2015. Les mer [\[10165\]](#)

Forbundet

GENERALSEKRETÆREN

NOTISER

DE FRIVILLIGE

NOTISER

KONFIRMASJON

HUMANISTISK UNGDOM

F. Marte Gjerde

Altfor mye religionskritikk?

Det ble hett mellom ungdomsorganisasjon og HEF da leder i HU, [Arnlaug Høgås Skjæveland](#), kritiserte HEF for å være for opptatt av religionskritikk. – Forbundet går ofte altfor bombastisk ut i saker som slett ikke er enkle. Det brukes for mange utroptegn. Vi har etikk og moral i livssynet vårt. Forbundet burde heller veie ulike argumenter mot hverandre og komme med et nyansert syn, snarere enn å slå fast en låst og unyan-sert mening. Dette har vi dessverre sett altfor mange ganger. HEF burde være mer opptatt av etiske refleksjoner, enn overforenklete, populistiske spissformuleringer, sa hun blant annet til [Fritanke.no](#). – Historieløst og naivt, svarte styreleder Tom Hedalen. Les hele kritikken, svaret og andre debattinnlegg på [Fritanke.no](#) [\[10142\]](#)

F NTB/Scampix

INGEN KAN INTEGRERE SEG SELV

Den europeiske humanistorganisasjonen EHF og vår verdensorganisasjon IHEU holdt årsmøter på Malta i år. Malta har en geografisk plassering godt ute i Middelhavet, og landet har mottatt flyktninger sjøveien i mer enn åtte år.

Da var det nærmest selvsagt at temaet for konferansen etter møtene var migrasjon og integrering.

Noen land tar imot mange flyktninger, mens andre land gjør sitt beste for å holde flyktningene utenfor sine grenser.

DEN MALTESISKE MENNESKERETTSADVOKATEN Neil Falzon holdt et sterkt innlegg om situasjonen i Europa, og han startet med å minne oss om at Europa slett ikke er i ferd med «å gå opp i liminga», men at vi har et sterkt rettssystem. Vi har viktige felles institusjoner som Europarådet og Menneskerettsdomstolen, samarbeid om migrasjon og en rekke felles regler for behandling av enkeltindivider. Det ligger godt til rette for at Vest-Europa skal kunne gi mange flyktninger et trygt liv etter farefulle reiser.

Det er ulike meninger om hvor streng flyktningpolitikken skal være i de europeiske landene og i befolkningen. Og debatten setter dessverre ofte fokus på problemer knyttet til at flyktninger kommer, heller enn å dreie seg om hvor vanskelig det er for flyktningene å komme og ikke minst hvordan de skal passe inn og finne seg til rette i et nytt land.

De aller fleste er enige om at integrering er viktig både for de som kommer til et land og for de som har røttene sine der. Men integrering er et ord som tillegges ulikt innhold. Noen mener

01 Integrering er en toveisprosess – og forutsetter at de som skal integreres behandles som likeverdige borgere.

det må stilles krav om at immigranter selv skal sørge for å bli integrert, men ser ikke at integrering forutsetter at man inkluderes, vurderes og behandles som likeverdige innbyggere. Man kan ikke integrere seg selv. Integrering må skje med medvirkning fra det samfunnet man skal leve i og med vilje til inkludering i befolkningen.

FOR MEG BETYR HUMANISME likebehandling, rettferdighet og solidaritet, også for dem man ikke kjenner. God integrering forutsetter at inkluderingsarbeidet starter raskt. Tilgang på utdanning, arbeid, og eventuell helseomsorg og rettshjelp må skje raskt etter ankomst, og integreringsarbeidet må fortsette etter at opphold er gitt.

Det er lett å slutte seg til Neil Falzons sluttord om at «du kan ikke være flyktning hele livet». Flyktninger må få muligheten til å tenke framtid og til å føle seg hjemme.

T Kristin Mile, generalsekretær Human-Etisk Forbund

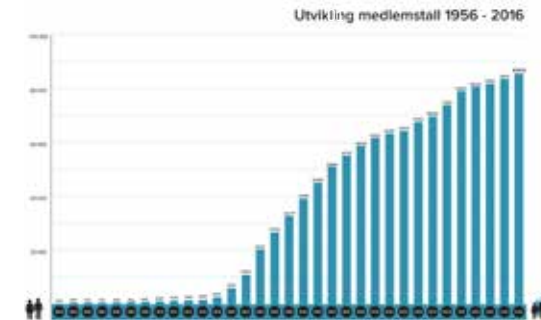

Les også

Les mer om Human-Etisk Forbunds standpunkt i aktuelle saker på human.no/politikk-og-debatt

Ønsker du å gå i dybden på Human-Etisk Forbunds skolepolitikk, se human.no/kategorier/politikk-og-debatt/livssyn-barn-og-skole/

INNMELDINGSREKORD

➔ Ikke på over 20 år har Human-Etisk Forbund fått flere innmeldinger på én måned enn i mai 2016. Det er den beste enkeltmåneden for innmeldinger på denne siden

av årtusenskiftet, med hele 913 nettregistrerte innmeldinger. Årsaken ligger trolig delvis i innmeldinger i forbindelse med konfirmasjons-påmelding, som åpner i mai,

men også 60-årsjubileum og milepæl med 250 000 humanistiske konfirmanter gjennom historien, tror kommunikasjonssjef Agnieszka Bryn.

– Våre tillitsvalgte, frivillige og ansatte gjør i tillegg en stor innsats med å synliggjøre oss i lokale og sosiale medier, og med å gjennomføre flotte seremonier som blir lagt merke til. Det står ikke på engasjementet!

Utmeldinger og dødsfall gjør at medlemsveksten ikke er like voldsom, men antall medlemmer øker jevnt og trutt. Per 1. juni er medlems-tallet 85.694.

SKUFFENDE AV REGJERINGEN

➔ Krf og Venstre har inngått en avtale med regjeringen som blant annet innebærer at utlendingsmyndighetene skal ha faste møter med Den norske kirke og andre kristne organisasjoner, med mål om å øke kompetansen hos førstnevnte rundt hva det vil si å konvertere. Utgangspunktet er en rekke saker der asylsøkere som har oppgitt å ha konvertert

bort fra islam likevel har blitt returnert.

Human-Etisk Forbund reagerer på at bare kristendommen, og ingen andre religioner eller livssyn, trekkes inn i den nye avtalen.

– Regjeringen må jo kjenne til at det ikke bare er kristne som utsettes for forfølgelse. Det er forbundet med betydelig fare å være en «rafal-len» i visse muslimske land.

Enkelte steder straffes det med døden, sier generalsekretær Kristin Mile til Fri tanke.

Human-Etisk Forbund har bestemt seg for å sende IHEUs «Freedom of Thought report» til gruppa som skal jobbe med dette.

– Her går det fram hvordan humanister, ateister og ikke-religiøse blir forfulgt i en rekke land, også i land Norge mottar asylsøkere fra.

HUMAN-ETISK FORBUNDS NETTSIDER TÅLTE IKKE TRYKKET

➔ Da påmeldingen til Humanistisk konfirmasjon for 2017 åpnet kl 12 2. mai, ble pågangen så stor at Human-Etisk Forbunds nettsider krasjet. Forbundets sentralbord ble nedringt, og en håndfull medarbeidere hadde fullt opp med å svare om og om igjen:

«Beklager, nettsiden vår tålte ikke trykket... Det er veldig mange som ringer nå... Hvis det kan være noen trøst, så er det ingen andre som får meldt seg på heller...». Nettsiden og påmeldingen ble ikke tilgjengelig før på kvelden, men siden har alt vært i

orden. Påmeldingen er åpen fram til 1. oktober.

➤ Jubileumsfilm:

I anledning 60-årsjubileet har Human-Etisk Forbund fått produsert en halvtimes film. Her forteller veteraner og sentrale nøkkelpersoner om forbundets ulike historiske faser. Prosessen rundt KRL/KRLE-faget er et gjennomgangstema i filmen, der kampen fra start til seier i Strasbourg presenteres. Seremoniene er også viet plass, og vi møter tillitsvalgte som jobber med dem på lokalnivå, samt konfirmanter og brudepar. Ekteparet Hilde Borge (63) og Randi Lindahl (74) er også intervjuet i filmen. De var det første paret som inngikk homo-filt partnerskap i regi av HEF i 2007. Filmen er tilgjengelig blant annet på human.no og [Youtube](https://www.youtube.com).

➤ Verdens

humanistdag er lagt rundt sommersolverv. 21. juni er en dag for å spre og feire de positive verdiene i humanismen, eller bare komme sammen til humanistfest. God sommer!

– Kvinnene står der rake i ryggen og svarer for seg. Det gjør noe med meg, sier Chimen Darbandi. Hun er en av seks HEF-ambassadører som nylig besøkte Rwanda for å studere et prosjekt forbundet støtter.

– JEG BLIR STOLT

Ambassadorkorpset

Human-Etisk Forbund samarbeider med Norsk Folkehjelp om to bistandsprosjekt, i Rwanda og i Irak. Ambassadørene er prosjektenes ansikt utad. De er frivillige fra Human-Etisk Forbund og jobber med å spre informasjon, kunnskap og engasjement for våre bistandsprosjekter.

Møt ambassadørene og les mer på korpset.human.no

T Thor A. Nagell

KIGALI, RWANDA: EGBV – «End gender-based violence» heter prosjektet. Det går på å få slutt på vold basert på kjønn eller, mer presist, mot kvinner. HEF bidrar sterkt via Norsk Folkehjelp.

Chimen Darbandi (31) er sosialantropolog, ansatt som minoritetsrådgiver i Integrerings- og mangfoldsdirektoratet i Oslo der hun jobber med forebygging mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse.

– Kort fortalt handler det om vold i nære relasjoner, sier Chimen som kom som flyktning til Norge fra Iran som 13-åring. Hun er engasjert i styret i Oslo fylkeslag av Human-Etisk Forbund (HEF), og dessuten er hun styreleder i Dialogpilotene, som er et samarbeid mellom HEF, Den norske kirke samt tre muslimske menigheter.

– Hvilke tanker gjør du deg etter et par dager her nede nå?

– Jeg har ikke hatt tid til å fordøye alle inntrykkene ennå, men jeg er veldig imponert. I tillegg har jeg en liten intern konflikt med meg selv; jeg er veldig overrasket over hvordan de har klart å komme seg gjennom prosessen etter folkemordet for bare litt over 20 år siden. Kanskje reaksjonen min er fordomsfull – overfor Afrika? Dessuten er jeg utrolig imponert over prosjektene som er forankret i lokalbefolkningens måte å gjøre ting på. Nedenfra og opp, og ikke omvendt. Da blir det bærekraftig! Kvinnene står der rake i ryggen og svarer for seg. Det gjøre noe med meg. Jeg blir stolt! sier Chimen ettertenksomt. Og kommer med følgende refleksjon:

– Når vi er ute og besøker landsbyene blir vi behandlet som om vi er konger og dronninger. Det er noe der jeg ikke

F Thor A. Nagell

helt klarer å fordøye ennå. Jeg føler på en måte vi ikke burde være her, men det er jo selvfølgelig også svært viktig at vi er her. Men vi fortjener ikke å bli sett opp til – i alle fall ikke jeg.

– Hva har gjort størst inntrykk så langt?

– Det gjentar seg hele tiden – den klare holdningen om at alle skal delta. Alle skal være med. Deltagelse, deltakelse, deltakelse er det det dreier seg om. Det synes jeg er veldig spennende. Vi ser selv i prosjektet hvordan folk deltar. Det har kanskje bidratt til at prosessen etter folkemordet har gått så bra. I tillegg er Rwanda et fantastisk frodig og vakkert land, sier Chimen i det hun skal avslutte dagen med dagens blogg på www.korpset.human.no.

I neste nummer bringer Fri tanke en større reportasje fra landet og prosjektet i Rwanda.

UTDRAG FRA KORPSETS BLOGG

«Det å sitte og se på dramatiseringen av vold og alkoholmisbruk i en familie, selv når jeg ikke forstår språket, er sterkt! Men det som gjør enda mer inntrykk på meg er alle de menneskene som møter opp midt i landsbyen for å få med seg møtet og teateret, de som reiser seg opp etter skuespillet og deler personlige historier og erfaringer. Og det er på disse møtene og samlingene radiojournalistene dukker opp, snakker med folk og sender programmet på radioen i etterkant.

Tubibe Amaharo, en av grasrotorganisasjonene som Norsk Folkehjelp støtter, samarbeider med en radiostasjon, Radio Isangano, hvor de har en sending på 30 minutter hver fredag. Sendingen handler om kjønnsbasert vold og historier folk

i landsbygda og distriktene kommer med. Noen forteller om hvordan de har fått hjelp og hva som har hjulpet på deres situasjon, mens andre forteller om den situasjonen de befinner seg i. Ifølge radiokanalen selv når de ut til 70% av Rwanda. Det er et enkelt regnestykke: Selv om noen ikke skulle få med seg møtet i landsbygda så kommer de til å få med seg radiosendingen. Og vice versa. Så enkelt og så effektiv!

Den typen bekjempelse og forebygging av vold i nære relasjoner, som er på lokalbefolkningens premisser, ser ut til å være bærekraftig. Kanskje vi i Norge har noe å lære av disse prosjektene?»

TEKST: Chimen Darbandi

➤ Human-Etisk Forbunds fylkeslag i Buskerud har gått gjennom kommunetilskuddene til tros- og livssynssamfunn utenfor Den norske kirke i 17 av 21 kommuner og avdekket at tros- og livssynssamfunnene har fått for lite. Samlet sett betalte kommunene ut i overkant av 1,5 millioner kroner for lite, bare én kommune, Gol, betalte for mye. **[10167]**

➤ Gol kommune betalte ut 28 000 kroner for mye, ifølge rapporten til Buskerud HEF. HEFs antel av dette er 3754 kroner. Generalsekretær Kristin Mile varsler at forbundet kommer til å betale tilbake pengene. – Jeg vil ta initiativ til at dette blir betalt tilbake til Gol kommune. Rett skal være rett, uansett om vi har fått for lite eller for mye. **[10170]**

➤ Kvinnefronten er bekymret etter Humanist forlag-boka *Pro et contra Prostitusjon*, der Andres Lekanger skriver om argumenter for og imot blant annet sexkjøpsloven. Kvinnefronten mener boka ikke er balansert, og skriver i et brev at det på grunn av HEFs tilknytning til forlaget oppleves som HEF har tatt side i spørsmålet om prostitusjon. **[10146]**

01

F NTB-Scapix/Shutterstock

SPREKE KONFIRMASJONSKURSLEDERE

➤ **OSLO** Er kursledere for Humanistisk konfirmasjon i Oslo spesielt spreke? Ikke vet vi, men her er i hvert fall et knippe sporty kursledere

– som nettopp har gjennomført årets Holmenkollstafetten. Tre stykker løp dobbelt, og så hadde de fire gjesteløpere. Men bra innsats likevel.

Sammenlagt tid ble 1:28:39, 485. plass, og på siste-etappen ble det etappeseier i sin klasse!

HUMANISTISK KONFIRMASJON ØKER SIN ANDEL

➤ Årets konfirmasjonstall viser at oppslutningen rundt Humanistisk konfirmasjon har økt fra 15,6 prosent av 14-åringene i 2014 til 16,8 prosent av kullet i 2016. Det er en økning på i overkant av sju prosent. Den største økningen er i Nordland fylke. Der har andelen av 14-åringene økt fra 14,0 prosent i 2014 til 16,9 prosent i 2016 – en økning på over 17 prosent.

Lavest ligger Sogn og Fjordane med 6,5 prosent av kullet. Dette er omtrent på samme nivå som de siste to årene. Nest lavest ligger Finnmark med 8,1 prosent. Oppslutningen har økt med ett prosentpoeng siden i 2014. Alle de andre fylkene har over ti prosent oppslutning av kullet i 2016.

På topp i år, som tidligere, ligger Vestfold. Her valgte 23,8 prosent av 14-åringene

Humanistisk konfirmasjon i 2016. Det er en nedgang fra året i forveien, da 26,9 prosent av kullet valgte det samme, men en økning fra 2014. På en god andreplass kommer Akershus med 23,2 prosent. Deretter kommer Sør-Trøndelag (21,3%), Oslo (21%) og Hedmark (20,3%).

Størst nedgang i perioden 2014-2016 har det vært i Telemark. De går fra 16,2 prosent i 2014 til 15,4 prosent av kullet i 2016. Det er også en liten nedgang i Nord-Trønde-

lag, Troms og Østfold. Alle de andre fylkene øker har økt.

I absolutte tall ligger Humanistisk konfirmasjon ganske stabilt. Tallet har ligget i underkant av 10.000 noen år, men de siste to årene har det ligget litt over igjen.

Det absolutte tallet på humanistiske konfirmanter sank litt mellom 2015 og 2016, men på grunn av at 2016-kullet med 14-åringene er mindre enn året før, gikk den relative andelen opp, fra 16,4 til 16,8 prosent.

01

F Aktuell/NTB Scapix

DET VAR EN GANG EN FAR SOM VILLE GI SIN DATTER ET ALTERNATIV ...

Initiativtaker til Borgerlig konfirmasjon, Kristian Horn (født 1903), er ung i en tid hvor Kirken har absolutt monopol på etikkens område. Han opplever at «et menneske som åpent innrømmet at en ikke godtok kristendommens religiøse dogmer ble så å si sett på som umoralsk og utilforlatelig, ja gjerne som et ondt menneske i den betydning som lå i ordet ugudelig». Derfor blir det så viktig for ham å vise at også de mennesker som ikke finner svar i religionen, kan være gode og anstendige mennesker med en etisk holdning. Og løsningen finnes i motiveringen – mens religionen begrunner etikken i Guds bud, finner Horn at den kan motiveres i rent menneskelige og medmenneskelige forhold. Dernest handler det om

forholdet til menneskets fornuft: at man erkjenner fornuftens begrensning, men i dette livet likevel tar utgangspunkt i det vi kan erkjenne ved hjelp av den menneskelige forstand og fornuft.

Da eldstedatteren Kari blir født i 1934, melder Kristian og Ester Horn seg ut av statskirken, og han lover i den forbindelse at «hvis det ikke er noen borgerlig konfirmasjon når Kari er 14 år, ja, så skal jeg lage den!».

Høsten 1947 lanserer Horn ideen om borgerlig konfirmasjon etter et møte i Studenternes Friundervisning – og møter entusiasme. Det tar litt tid, men så blir det. Til grunn for Borgerlig konfirmasjons sekstimerskurs i «godt medborgerskap» ligger nok også Horns idé om en skole hvor etikkun-

01 Initiativtaker til Borgerlig konfirmasjon, Kristian Horn, mottar blomster fra konfirmanter under en konfirmasjonsseremoni på 1950-tallet.

dervisningen er sentral og skilt fra kristendomsundervisningen. Kurset inneholdt elementer som forhold til foreldre/søsken/det annet kjønn, dagliglivets jus, menneskerettigheter, hva det vil si å være voksen – og «moral, etikk, human-etikk. Om toleranse, ved Kristian Horn».

6. mai 1951 arrangeres den første Borgerlige konfirmasjonsseremoni i Norge, med 34 ungdommer, deriblant Horns egen datter, Kari. Resten er historie. ➤

Selvstendige valg med seksti års mellomrom

Det er 60 år mellom Veslemøy og Idas konfirmasjon. Mye har endret seg, men mye er likevel likt.

F Privat

01

Humanistisk konfirmasjon

Målsettingen for kurset er å styrke de unges evne til selvstendig tenkning og etisk handling, gjennom å fremme

- innsikt i egne opplevelser, holdninger og atferd
- evne til refleksjon og til å stille kritiske spørsmål
- * bevissthet om livssyn
- evne til omtanke, respekt, toleranse og til å ta ansvar

T Kristine Askvik

– Medelever og andre var totalt uforstående til at jeg valgte borgerlig konfirmasjon. I 1955 var det svært få som sto frem som ikke-religiøse, sier Veslemøy Gullachsen (76).

Men Veslemøy lot seg ikke bry med at mange hevet øyenbrynene. Hun kom fra en ikke-religiøs familie og hadde mange venner som ikke var religiøse. Hun kjent blant annet datteren til Kristian Horn, initiativtaker til både Borgerlig konfirmasjon og Human-Etisk Forbund. Veslemøy var vant med at andre reagerte på hennes valg og hennes meninger, men ble ikke påvirket av det. Det var høytidelig stemning da hun hadde konfirmantseremonien i Oslo rådhus.

– **DET VAR INGEN SOM REAGERTE** på valget

mitt, forteller Ida Heggdal Jørgensen (14). Hun er selv døpt og begge foreldrene hennes er konfirmert i kirken.

– Kirken føltes ikke som det riktige stedet for meg. Jeg er agnostiker. Foreldrene mine ønsket at jeg skulle gjøre et selvstendig valg og det gjorde jeg. De respekterer valget mitt fullt ut, sier Ida.

Heller ikke blant klassekamerater var det noen som reagerte eller syntes hun gjorde et annerledes-valg. ➤

01 Veslemøys foreldre var ikke så opptatt av «skikk og bruk» og fotograf var dyrt, så noe konfirmasjonsbilde av henne fins ikke. Dette bildet er tatt på sommeren etter konfirmasjonen.

02 Ida feiret, som så mange andre, konfirmasjonsdagen i bunad – sammen med slekt og familie i det lokale klubbhuset.

F Privat

«Voksne har mye mer respekt for barns meninger i dag»

► – Jeg tror det er rundt ti personer som har konfirmert seg humanistisk i vår klasse. I dag opplever jeg at man har tre likestilte valg. Man kan konfirmere seg i kirken, humanistisk eller man kan velge å ikke konfirmere seg, sier Ida.

SEREMONIEN TIL IDA og over 400 andre konfirmanter i Bergen ble holdt i Grieg-hallen. Stemningen var høytidelig, salen var fullsatt. Byens egen Nathalie Nordnes sang og spilte.

– Vi hadde øvd på hvordan vi skulle gå inn. Jeg var litt spent, men vi klarte det helt fint. Talen til en av de andre konfirmantene gjorde et sterkt inntrykk. Det var også stort å se at det var så mange mennesker der for å feire dagen vår. I Grieghallen var det som et folkehav, forteller Ida.

Hun kjente at det var både hyggelig og spesielt å være blant midtpunktene i en så stor forsamling. Også for seksti år siden var stemningen høytidelig og konfirmantene ble satt stor pris på.

Etter seremonien til Veslemøy ble tanter, onkler og søskenbarn invitert med hjem til familien. God hjemmelaget mat ble servert.

– Vi hadde et veldig fint og hyggelig selskap, husker jeg. Jeg tenker at i dag er nok selskapene større og man har gjerne ikke selskapet hjemme slik som da, sier Veslemøy.

Selskapet for Ida ble holdt i klubb-lokalet til fotballklubben i bydelen der hun bor.

– Det kom masse slektninger, venner og familievenner. Vi var rundt 25 personer. Alle de tilreisende gjestene sov hjemme hos oss. Jeg skjønner ikke hvordan vi fikk plass til alle sammen, sier Ida og ler.

Under selskapet var det tapas på menyen, taler og gaver.

– Jeg ble sjokkert over hvor mye penger jeg fikk. Jeg hadde aldri ventet det. Jeg fikk også et arve-smykke av bestemor, andre smykker og bøker, forteller Ida.

I 1955 VAR DET LITT annerledes da det gjaldt omfanget av gavene.

– Vi fikk ny kjole og penklær til konfirmasjonsdagen. Under selskapet husker jeg at jeg fikk femti kroner fra min tante. Hun hadde gjort det litt morsomt. Hun hadde tredd femti kronestykker med hull inn på et bånd. Jeg fikk også andre små gaver, men det var ikke vanlig med slike gaver som konfirmanter får i dag, sier Veslemøy.

Omregnet til dagens kroneverdi utgjorde pengegaven fra tanten rundt 700 kroner. Veslemøy kom fra en vanlig arbeiderfamilie, og hun understreker at hun ble glad for det hun fikk.

Både Veslemøy og Ida er enige om at gavene ikke skal være det viktigste under en konfirmasjon.

– Man skal gi gaver til en konfirmant og vise oppmerksomhet, men det må ikke ta all oppmerksomheten og bli det viktigste, sier Veslemøy.

– Konfirmasjon skal ikke handle bare om gavene. Da blir det negativt, sier Ida.

Samtidig synes hun det er fint at konfirmanter som får pengegaver kan lære seg å spare og bruke disse pengene til ting de har lyst til.

– Jeg skal for eksempel spare meste-parten av pengene jeg fikk til reiser som jeg ønsker å dra på når jeg blir eldre, sier Ida.

SELV OM DET ER MANGE forskjeller mellom hvordan man feirer konfirmasjonsdagen i 2016 og hvordan man feiret i 1955, er det også flere likheter.

Konfirmasjonsundervisningen i forkant fokuserte da som nå på blant annet etikk og samfunn. Veslemøy hadde undervisning som gikk over 5-6 kvelder, mens Idas kurs besto av 11 kvelder.

– Vi snakket om rettigheter og plikter i samfunnet, og diskuterte etikk. På skolen på den tiden var det kun religionsundervisning. Man lærte bare om kristendom. Dette var noe helt annet, sier Veslemøy.

– Vi snakket mye om etiske problemstillinger, problemer i verden og menneskeverd. Jeg synes det var veldig interessant. Jeg husker spesielt en dokumentar vi så som handlet om miljøvern. Da lærte vi om at det er mange fugler som dør fordi det er så mye plast i sjøen. Det gjør meg opprørt, sier Ida.

MYE HAR ENDRET SEG i løpet av 60 år når det gjelder hvordan det er å være ung. Veslemøy mener de som er barn og unge i dag har en helt annen stilling enn det som var vanlig i 1955.

– Nå bli barn hørt på en helt annen måte. Voksne har mye mer respekt for barns meninger i dag enn det man hadde før. I dag får barn være med på

F Silje Robinson

01

å ta avgjørelser. Det var ikke vanlig før. Jeg tror barn og ungdom har det lettere i dag enn før, sier Veslemøy.

Ida er ikke helt enig.

– Det kan nok være slik at barn blir mer hørt i dag, men jeg synes det kan være utfordrende å være ungdom i dag også. Vi opplever mye press fra alle kanter. Internett og sosiale medier fører også til økt press. Man skal prestere godt i alle fag på skolen, være god i fritidsaktiviteter og gjerne ha en jobb ved siden av, sier Ida.

– Men hvorfor trenger dere egentlig en jobb? Hva skal dere bruke pengene til, spør Veslemøy?

– Jeg får mange spørsmål om å være med på aktiviteter og ting sammen med venner. Jeg har ikke lyst til å spørre foreldrene mine om penger, men tjene mine egne penger, forklarer Ida.

Veslemøy er enig i at ungdom i dag kan oppleve mer press. Samtidig som mulighetene er større enn de var i etter-

«[D]et kan være utfordrende å være ungdom i dag også. Vi opplever mye press»

krigstiden i Norge. Da var mange fattige og det var knapt med ressurser.

MENS VESLEMØY HAR MYE erfaring fra arbeidsliv og organisasjonsliv bak seg, står Ida på trappene til voksenlivet. Da hun bestemte seg for Humanistisk konfirmasjon, tenkte hun ikke noe spesielt på Human-Etisk Forbund. Det var kun selve seremonien hun var opptatt av.

– Nå har jeg lært mer om Human-Etisk Forbund og jeg synes det virker veldig interessant. Jeg har lyst til å

01 Veslemøy Gullachsen mener barn og unge på Ida Heggdal Jørgensen sin alder blir mer hørt i dag enn da hun selv var 15 år.

engasjere meg i arbeidet og bli en del av fellesskapet. Mange religiøse er med i fellesskap i en kirke eller i en moské. Jeg har også lyst til å bli en del av et fellesskap der man møter mennesker som er opptatt av de samme tingene, sier Ida.

Veslemøy anbefaler å delta i organisasjonsliv og frivillighet. Selv er hun med i blant annet kunstforening, har ulike styreverv i Bergen kommune og deltar på aktivitetene til Human-Etisk Forbund i Bergen.

– Det er veldig kjekt å være humanetiker i dag. Vi er mange som står sammen, og vi er en viktig faktor i samfunnet. Vi er en organisasjon med stor betydning og vår stemme blir hørt, sier Veslemøy.

Humanistisk konfirmasjon

Det er vanlig med et ukentlig kveldskurs av 2 timers varighet, over ti uker. Noen steder arrangeres også leir, helgetur, større rollespill eller andre aktiviteter.

Kurset avsluttes med en høytidelig seremoni for konfirmantene der familie og venner er gjester. Seremoniene inneholder ulike kulturinnslag. Alle konfirmantene blir presentert ved at de får overrakt et kursbevis. Seremoniene finner gjerne sted i kulturhus, rådhus, samfunnshus eller festsaler.

Stina, humanistisk konfirmant nummer 250.000, var ikke sikker på at hun ville konfirmere seg.

– HAR LÆRT MYE OM MEG SELV

T Inger-Johanne Slaatta og Erik Brandsborg

I år rundet Human-Etisk Forbund 250.000 konfirmerte ungdommer siden starten på Borgerlig konfirmasjon i 1951. Stina Pedersen (14) var selveste nummer 250.000. Hun ble intervjuet i forbindelse med en kurskveld i vår.

På konfirmasjonskurset fikk Stina 19 år gamle Ylva Thornton som kursleder, og hun er imponert over Ylvas evne til å gjøre undervisningen spennende.

– Jeg synes det er veldig bra at kurslederen vår vinkler sakene på en helt spesiell måte. Hvis vi for eksempel har om menneskerettigheter gjør hun det om til en lek, slik at vi forstår det på en annen måte. Det blir mye gøyere, og vi skjønner det bedre.

UNGDOMMENE PÅ KURSET er fra forskjellige skoler i Arendal, og i begynnelsen holdt de fleste seg med dem de kjente fra før, forteller Stina. Men etter hvert har samholdet i gruppa blitt veldig bra.

– Det har vært trygt å si sin egen mening uten at noen har reagert dømmende. Det har vært mye latter i gruppa. Vi har ledd med hverandre, i stedet for av hverandre.

Stina har fått flere nye venner i løpet av kurset, og har også funnet tilbake til gamle venner hun hadde mistet kontakten med. Hun har også fått utfordret seg selv gjennom å diskutere vanskelige valg.

– Jeg har lært mye av å høre hva alle de andre mener om temaene vi har snakket om. Dette er tanker som jeg aldri ville ha tenkt alene. Jeg har lært mye om meg selv. Hva er viktig for meg? Hvorfor gjør jeg som jeg gjør? Jeg

F Eirik Fosnes Brandsborg

01

innser at jeg har fordommer. At det ble diskutert uten at det ble gitt noe svar, og at meninger ikke ble sett på som rette eller gale satte jeg stor pris på.

Stinas gruppe hardeltatt i rollespillet «På flukt». Her får ungdommene oppleve på kroppen hvordan det kan føles å være en flyktning – uten å vite hvor man skal eller hvordan man vil bli behandlet.

Stina var i utgangspunktet litt negativ til rollespillet, hun tenkte det ville bli i tøffeste laget og ønsket egentlig bare å bli ferdig med det. Men selv om det ble enda tøffere enn hun hadde forestilt seg, sitter hun igjen med en veldig positiv erfaring.

– Det vanskeligste var kanskje det å gå og ikke vite hvor du skulle. Og vi ble behandlet hardt. Vi trodde vi kunne stille spørsmål til de vi traff, og at de ville svare, men så svarte de bare frekt. Jeg fikk veldig følelsen av å bli sett ned

på. Det var litt overraskende først, men så skjønte du at sånn er faktisk virkeligheten for mennesker på flukt.

– Etter rollespillet har jeg fått en enda større medfølelse for flyktninger, og jeg vil at vi skal ta bedre vare på dem enn vi gjør nå i dagens samfunn. Det var egentlig en fantastisk opplevelse. Jeg fikk se inn i en liten del av deres verden, hvordan de faktisk kan ha det. En sterk opplevelse som jeg kommer til å huske resten av mitt liv.

STINA ER GLAD OG STOLT over at hun valgte å fullføre konfirmantkurset, og da intervjuet ble gjort så hun forventningsfullt fram til seremonien lørdag 7. mai i Arendal kulturhus. Hun har ikke så stor familie, og hun var spent på om besteforeldre og andre som bor nordpå får til å komme. Men det gjør ingenting at de ikke er så mange.

01 Stina Pedersen sammen med sine medkonfirmanter, som hun er blitt godt kjent med.

– Vi skal ha selskap og jeg gleder meg veldig til å være sammen med familien min. Jeg synes det er hyggelig at vi er få, for det blir tettere og jeg kan snakke med en og en person samtidig som alle kan høre.

For Stina er seremonien først og fremst en feiring av at hun gjennomførte konfirmasjonskurset og har lært mye som hun kan ta med seg videre i ungdomstiden og livet.

– Det er veldig fint at ungdommer kan komme sammen og at ingen dømmer hverandre. Ungdom trenger en møteplass hvor alle kan diskutere viktige temaer på likt grunnlag.

01

«KJÆRE KONFIRMANTER!»

En viktig del av de humanistiske konfirmasjonsseremoniene, er hovedtalen til konfirmanter. Den skal gi ungdommene noen tankevekkende ord på dagen, og er for mange høydepunktet under seremonien – bortsett fra utdeling av roser og diplom til konfirmanter, selvsagt. Fri tanke har spurt lokallag rundt omkring i landet hvem de har hatt som hovedtalere i år.

Mange HEF-folk har talt, blant annet leder Tom Hedalen, nestleder Anders Garbom Backe og generalsekretær Kristin Mile i forbundet har vært rundt og holdt konfirmasjonstaler. I Enebakk talte tidligere HU-nestleder Joachim Damsgaard, I Nes lokallags konfirmasjonsseremoni holdt Anne Meklenborg, HEF-ansatt og Røde Kors-engasjert, tale. Fri tankes egen journalist, Even Gran, holdt tale for konfirmanter i Fosen lokallag, mens kunstner og tidligere lokallagsleder i HEF, Inga Dalsegg holdt tale i Orkdal.

I Hadeland var det Gry Larsen, generalsekretær i CARE, som holdt hovedtalen, mens leder av Norges Røde Kors Ungdom, Espen Breivik, holdt talen for konfirmanter i Søre Sunnmøre. Han så både innover og utover i sin tale og sa blant annet:

– Det einaste vi må sørge for, er at ikkje dykk, at ikkje vi blir så opphengt i å vere perfekt, at vi gløymer å sjå kvarandre. At vi ikkje dømmer og målar kvarandre etter utsjånad eller prestasjon. Men korleis vi er mot andre, og oss sjølv. Den som kan sørge for det er nettopp du, kvar og ein av dykk i salen. Og som vener og familie kan vi sørgje for at vi ikkje forventar umenneskeleg perfeksjon av kvarandre. Men seier til oss sjølv at vi er gode nok. Ved å føle oss gode nok, tør vi kanskje også vere meir opne. Opne for andre som ikkje liknar oss sjølv. Open nok til å setje seg ved sidan av han eller ho som sit aleine i matfri, open nok til å snakke med naboen som er flyktning. Kanskje vert vi også tøffare, tøff nok til å bryte inn om nokon vert mobba, tøff nok til å vere seg sjølv, uansett kva kle ein vil gå i, uansett kva kjønn ein forelskar seg i og uansett kva ein trur på – eller ikkje trur på.

På Jæren holdt Per Inge Torkildsen tale.

– Han holdt en flott tale med mange viktige elementer på en litt morsom måte, forteller Lone Bay fra lokallaget.

Ytre Helgeland arrangerte Humanistisk konfirmasjon i Kulturbadet i Sandnessjøen for første gang, med skuespiller Sven Henriksen som hovedtaler – med

01 Stortingrepresentant Jenny Klinge holdt tale for til sammen 93 konfirmanter i Bjørnsonhuset i Molde.

gode tilbakemeldinger. Neadalen lokallag hadde invitert SV-veteran Theo Koritzinsky – som også holdt tale på den første konfirmasjonsseremonien i lokallaget i 1993!

I Molde var stortingsrepresentant Jenny Klinge fra Surnadal hovedtaler ved tre seremonier for i alt 93 konfirmanter i Bjørnsonhuset. I talen til konfirmanter sa Klinge at det er verdifullt å ha evnen til å le av seg selv, forteller lokallagsleder Arild J. Waagbø.

I Oslo har konfirmanter og deres familier opplevd å få alvorsord og skjemt fra Likestillings- og diskrimineringsombud Hanne Bjurstrøm, lege og standup-komiker Jonas Kinge Bergland, NRK-programleder Selda Ekiz, politiker Inga Marte Thorkildsen og Oslos varaordfører Khamshajiny «Kamzy» Gunaratnam. Og ikke minst, forfatter Guro Sibeko, som er en av de aller mest populære konfirmasjonstalerne og som har holdt tale flere steder. Oslo fylkeslag kan fortelle at folk gjerne vil komme på konfirmasjonsseremonien bare for å høre henne, selv om de ikke har noen konfirmand det året. Hennes tale til Bærum-konfirmanter i 2015 ligger på Youtube <https://www.youtube.com/watch?v=N3fkaknHhJY>

01

NORSKE VÅPEN UNDERTRYKKER

Humanistisk Ungdoms politiske hovedsatsning den kommende perioden er å arbeide mot norsk støtte til undertrykkende regimer. Vi liker å se på Norge som et foregangsland for menneskerettigheter. Dette lar seg vanskelig forene med at Norge eksporterer militært utstyr til regimer som systematisk bryter menneskerettighetene og ikke viser tegn til forbedring. Ved salg av militært materiell bidrar Norge til å opprettholde disse regimene, og gjør seg medskyldig i brudd på menneskerettighetene.

BLANT LANDENE NORGE eksporterer til er Saudi-Arabia. I 2014 eksporterte Norge militært utstyr til landet for omkring 3,7 millioner kroner, over dobbelt så mye som året før. Saudi-Arabia har en lang historie med menneskerettighetsbrudd, og viser per dags dato ingen vilje til å forbedre seg. Disse bruddene inkluderer blant annet grove brudd på trosfriheten, diskriminering og undertrykking av egen befolkning. Et eksempel på saudiarabiske menneskerettighetsbrudd er hvordan staten behandler bloggeren Raif Badawi, som er dømt til fengsel i ti år og 1000 piskeslag for å ha etterspurt mer demokrati.

I april diskuterte Stortinget norsk våpeneksport. Stortinget hadde da mulighet til å forhindre at norske våpen og annet militært utstyr blir brukt til brudd på menneskerettigheter og undertrykking. Dessverre valgte Stortinget å la være å stramme inn politikken

01 Et av Saudi-Arabias menneskerettighetsbrudd er dommen mot Raif Badawi, som er idømt ti år fengselsstraff og 1000 piskeslag for å kreve mer demokrati. Her fra Amnesty månedlige demonstrasjon for Badawi, hans advokat og andre samvittighetsfanger, utenfor den saudiarabiske ambassaden i Oslo.

tilstrekkelig, og eksport av militært utstyr til land som Saudi-Arabia kan fortsette som før.

SOM HUMANISTORGANISASJON kan vi ikke se bort når norskprodusert militært utstyr blir brukt til undertrykking og brudd på menneskerettighetene. Da Humanistisk Ungdom var samlet til landsmøte i april var budskapet tydelig: Vi krever endringer i norsk politikk! Vi ønsker strengere sluttbrukserklæring, at det blir etablert en ordning med et parlamentarisk utvalg eller etikkråd for eksport av norsk forsvarsmateriell. Og vi vil ha en stopp av våpeneksport til regimer som systematisk bryter menneskerettighetene.

T Arnlaug Høgås Skjæveland, leder i Humanistisk Ungdom

Humanistisk Ungdom

Konfirmand i år?

Da kan du melde deg inn i HU når du fyller 15 år. Send «HU inn» til 2377

Internasjonal humanistkonferanse i Nederland!

European Humanist Youth Days arrangeres for andre gang. Les mer på EHYD2016.eu

Fulltegnet sommerleir!

Sommerleiren vår er veldig populær og er fulltegnet for i år.

Har du betalt kontingenten din?

Hvis ikke, send «HU betal» til 2377

Tema

Tillitskrisenes tid

En illiberal nasjonalistisk vind blir sagt å blåse over Europa. Østerrike fikk nesten en høyre-radikal president, og i Polen styrer nå et dypt nasjonalkonservativt parti. Hva skjer?

01

T Øyvind Strømmen

Å beskrive Andrzej Dominiczak som bekymret er neppe å ta hardt i. Lederen for den polske humanistorganisasjonen Towarzystwa Humanistycznego beskriver de siste månedenes utvikling i hjemlandet med ordene nasjonalistisk, autoritær, antidemokratisk, antiliberal og vulgær.

– Regjeringen angriper åpent hele systemet, og dets viktigste institusjoner, hovedsakelig domstolene. Ikke bare grunnlovsdomstolen angripes, men også høyesterett og faktisk alle domstoler og universitetenes juridiske fakulteter.

– De tar også mange andre små og store steg for å ta full kontroll over landet, og de gjør det på en brutal måte,

med svært sterke ord mot alle som ikke er tilhengerne deres. «Føreren» deres, Jarosław Kaczyński, har omtalt alle sine kritikere som mennesker av verste sort, sier Dominiczak.

HER KAN ET CRASHKURS i nyere polsk politikk være på sin plass: Frem til i fjor ble Polen styrt av det relativt sentrumso-orienterte partiet Borgerplattformen, i koalisjon med et mindre, kristen-demokratisk parti. I oktober gjorde imidlertid deres største konkurrent, det relativt euroskeptiske og nasjonal-konservative partiet Lov og Rettferdighet, et brakvalg. På overflaten kan det se ut som et paradoks: Polsk økonomi har vokst i årevis, og veksten – som fortsatte gjennom finanskrisen – forklares gjerne med både EU-tilskudd og tilgang til det indre markedet.

På den såkalte Eurobarometer-

«Høsten 2014 hadde langt flere polakker tillit til EU enn til sitt eget parlament og sin egen regjering»

undersøkelsen i fjor vår var Polen blant de landene der *flest* sa seg fornøyde med EU: 53 prosent. Bare sju prosent var negative. Riktignok kan andre tall fra undersøkelsen være forvirrende om man har et svart-hvitt-perspektiv på euroskepsis. Et betydelig flertall av polakkene oppfatter seg som

02

EU-borgere, et stort flertall er positive med tanke på EUs fremtid, men et flertall er motstandere av euroen.

Blar man seg gjennom Eurobarometer-undersøkelsene oppdager man imidlertid også noe annet. Høsten 2014 hadde langt flere polakker tillit til EU enn til sitt eget parlament og sin egen regjering, som henholdsvis hele 66 prosent og 62 prosent uttrykte mistillit til.

HVORFOR DENNE MISTILLITEN? Aleks Szczerbiak, professor i europastudier ved Universitetet i Sussex, forklarer Lov og Rettferdighetspartiets valgseier med at mange velgere oppfattet Borgerplattformen som en fjern elite uten forståelse for vanlige folks problemer og som skitnet til av skandaler. Den mest beryktede av dem var knyttet til et opptak av en samtale mellom landets sentralbanksjef Marek Belka og innenriksministe-

ren Bartłomiej Sienkiewicz, som spiste en bedre middag på en dyr restaurant. Sentralbanksjefen lovet ministeren at han skulle løfte landets økonomi og hjelpe regjeringen med å vinne valget. Til gjengjeld skulle finansministeren – som lenge hadde vært kritisk til sentralbanksjefens rentepolitikk – sparkes.

Szczerbiak mener også at Borgerplattformens forsøk på å spille på frykt – en strategi som tidligere har fungert mot Lov og Rettferdighetspartiet – var ineffektiv.

LOV OG RETTFERDIGHETSPARTIET har hatt makten i Polen også tidligere. Jarosław Kaczyński var statsminister fra 2006 til 2007. Tvillingbroren Lech Kaczyński var ordfører i Warszawa og president i landet fra 2005 og frem til han døde i en dramatisk flyulukke i april 2010. Da krasjet et fly, med blant

01 Religiøse ikoner er sterkt til stede under en markering for seksårsdagen for flykrasjet i Smolensk som tok livet av blant annet president Lech Kaczyński.

02 Polens sterke mann, Jarosław Kaczyński, kaller angrep på kirken for angrep på selve Polen

annet presidenten, hans kone Maria, en rekke parlamentarikere og andre prominente polakker, under et forsøk på å lande i tett tåke i Smolensk. De var på vei til 70-årsmarkeringen av Katyn-massakren, da sovjetisk hemmelig politi massakrerte tusenvis av polakker under krigen.

Ifølge både russiske og polske myndigheter var flyulykken forårsaket av pilotfeil. Men den ga ikke over- ➤

01

► raskende også grobunn for en rekke konspirasjonsteorier, og troen på at et komplott ligger bak eksisterer langt inn i Lov og Rettferdighetspartiets rekker. Landets nye forsvarsminister Anton Macierewicz mener flyet kan ha blitt utsatt for et bombeangrep, og regjeringen har stengt nettsiden *faktysmolensk.gov.pl*, som enkelt forklarte resultatene av de offisielle undersøkelsene.

Jarosław Kaczyński stilte den gang som presidentkandidat etter brorens bortgang, men ble slått av Borgerplattformens Bronisław Komorowski. Så, i 2015 kom Lov og Rettferdighetspartiet igjen til makten, da Andrzej Duda ble valgt til president.

Kaczyński er krassere i tonen enn tvillingbroren var. Han omtaler jevnlig sine motstandere som «gangstere» og «banditter», og anklager om både kommunisme og stalinisme sitter også

løst. Slik har det vært lenge. Alt i januar 1993 var Kaczyński sentral i demonstrasjoner mot det postkommunistiske Polens første folkevalgte president, Lech Wałęsa. «Han skulle være vår president, men han viste seg å være *deres* president, de rødes president», ropte Jarosław Kaczyński inn i megafonen. Nylig har han omtalt regjeringsskrittiske demonstranter som «polakker av verste sort». Han har også markert seg med innvandringsfiendtlig og homofiendtlig retorikk, og han har omtalt angrep på kirken som angrep på selve Polen. Til gjengjeld, skal det sies, hagler skjellsordene også mot Kaczyński selv. I dag er han verken president eller statsminister, Borgerplattformens kvinnelige statsminister ble istedenfor erstattet av Lov og rettferdighetspartiets nestformann, Beata Maria Szydło.

MEN DET ER FÅ POLAKKER som tviler på at Kaczyński sitter med mye av makten. Lov og rettferdighetspartiet endte nemlig med 37,5 prosent av stemmene, og sikret seg med dette flertall i både parlamentets underhus, Sejm, og i senatet. Begge de to tidligere regjeringspartiene gikk kraftig tilbake. En allianse av venstresidepartier klarte ikke å nå sperregrensen satt for slike valgsamarbeid, og ble med det rett og slett utradert. To nye partier har dukket opp på det polske, politiske fargekartet; det liberale partiet .Nowoczesna (prikken er en del av navnet, som betyr 'moderne'), og bevegelsen til Pawel Kukiz, en tidligere rockestjerne som blant annet ønsker å avskaffe partistyret.

Det polske valgsystemet har gjort det mulig for Lov og Rettferdighetspartiet å styre alene. Det tok ikke

02

«En ny medielov – som gav dem sterk kontroll over de statlige mediene – har vakt sterke reaksjoner»

lang tid før de kastet landet ut i en konstitusjonell krise. Like før valget hadde nemlig parlamentet – da fortsatt dominert av Borgerplattformen – valgt fem nye dommere til den polske grunnlovsdomstolen. Tre av dem ble valgt som erstatninger for dommere som hadde avsluttet sin periode, de to siste ble valgt som erstatninger for

dommere som skulle gå av like etter valget. Presidenten Andrzej Duda – selv tidligere medlem av Lov og Rettferdighet – nektet imidlertid å ta de nye dommerne i ed, og mente at de hadde blitt valgt «i strid med demokratiske prinsipper».

Da et nytt flertall var på plass i parlamentet ble fem andre dommere valgt istedenfor. Tidlig i desember ble de sverget inn av presidenten i en lukket seremoni, avholdt nattestid.

Dagen etter avgjorde imidlertid domstolen at tre av de nye dommerne som ble valgt før valget hadde blitt pekt ut på lovlig vis, mens valgene av de to siste ikke var gyldige. Presidenten nektet fremdeles å ta noen av de opprinnelige i ed og pekte på at domstolen allerede var fulltallig. Siden har det Lov og Rettferdighet-dominerte parlamentet vedtatt lovendringer som i realiteten

01 Lov og Rettferdighetspartiet har innført en medielov som gir sterk kontroll over de statlige mediene, noe som har ført til sterke reaksjoner og demonstrasjoner.

02 Planene om en svært streng abortlov har rystet de liberale, og demonstrasjonene har vært flere.

svekker domstolens rolle, mens domstolen har funnet de samme lovendringene å være i strid med den polske grunnloven. Den konklusjonen har imidlertid regjeringen nektet å godta.

Polsk riksdag, tenker du kanskje, men parlamentet er effektivt nok. Lov og Rettferdighet har tatt flere grep. En ny medielov – som gav dem sterk kontroll over de statlige mediene – har ►

01

«Polen er et splittet land»

► vakt sterke reaksjoner. Det samme har planer om en svært streng abortlov-givning. Partiets kritikere snakker om fremveksten av et demokratur. I slutten av april rykket tre av landets tidligere presidenter, inkludert den gamle folkehelten Lech Walesa, ut med et åpent brev på fremsiden av landets største avis. I brevet ble polakkene oppfordret til å forsvare demokratiet.

– Det er absurd å påstå at demokratiet i Polen er truet, repliserte visestatsministeren Piotr Gliniski i et intervju på polsk TV.

ANDRZEJ DOMINICZAK mener at de fleste polakker er kritiske til det også han oppfatter som antidemokratiske steg tatt av den nye regjeringen. Han tror imidlertid at mange støtter partiet på grunn av deres sosialpolitikk, som blant annet inkluderer høyere barnetrygd til

familier med to eller flere barn, og å reversere en tidligere og svært upopulær økning av pensjonsalderen.

Professor Aleks Szczerbiak forteller i en artikkel om rask polarisering i landet. Så langt kan denne polariseringen ha styrket opposisjonen. EU har kommet på banen.

Det samme har Europarådet, som har kommet med skarp kritikk av endringene rundt grunnlovsdomstolen. Tidlig i mai stod KOD – Komiteen for forsvar av demokratiet – bak en stor demonstrasjon mot regjeringen i Warszawa. De ble møtt av flere mindre motdemonstrasjoner med slagord om Polens mot og mot «diktaturet i Brus-sel». Polen er et splittet land.

Det er også et land som stadig oftere nevnes sammen med ordene «illiberalt demokrati». En grunn til det er at Jarosław Kaczyński oppfattes som inspirert av Ungarns mektige mann, Viktor Orbán.

ORBÁN STARTET SIN POLITISKE karriere som ung, liberal jusstudent, og som en av grunnleggerne av Fidesz – den gangen en forkortelse for Alliansen av unge demokrater. «Grunnlaget for vårt verdenssyn er menneskerettsfilosofien», fortalte Orbán den ungarske ukeavisen HVG. «Vi mener at samfunnet må konstrueres på en slik måte at enkeltmenneskene får størst mulig frihet.» Ifølge en biografisk artikkel i Foreign Policy kalte han seg også en sosialliberaler, og han forklarte hvordan han kjempet for et demokrati etter vestlig maner. I dag er Orbán i femtiårene,

02

Fidesz er en forkortelse for Ungarsk borgerforbund, og tonen har endret seg.

I mange år har det blitt arrangert sommeruniversitet i det lille tettstedet Băile Tușnad i det sentrale Romania. Ungarns sittende statsminister har vært en fast gjest på disse arrangementene i småbyen, som også er kjent ved et annet navn, et navn flertallet av befolkningen bruker: Tusnadfürdő. Det i seg selv er en historie om det etniske lappeteppet Europa egentlig er. Tusnadfürdő er en ungarsk enklave, langt inne i Romania.

I 2014 var Orbán der og sa ordene som snart skulle vekke oppsikt Europa over:

«Den ungarske nasjonen er ikke bare en sum av individer, men et samfunn som må organiseres, styrkes og utvikles, og på denne måten er den nye staten vi bygger en illiberal stat, en ikke-liberal stat. Den forneker ikke grunnprinsip-

pene i liberalismen, som frihet og så videre. Men den gjør ikke denne ideologien til et sentralt element i statlig organisering, men bruker istedenfor en spesifikk, nasjonal tilnærming.»

I talen sin beskrev han også et kapp-løp der målet er å skape en stat som gjør nasjonen vellykket, en nasjon som er å finne både innenfor og utenfor Ungarns landegrenser. Han fremhevet at det var viktig å forstå systemer som «ikke er vestlige, ikke er liberale, ikke er liberale demokratier, kanskje ikke en gang demokratier» og som likevel gjorde nasjoner vellykkede. Stjernene i verden var – mente han – Singapore, Kina, India, Tyrkia, Russland. «Og når jeg ser tilbake på det vi har gjort de siste fire årene, og på hva vi skal gjøre i de fire neste, så må det forstås fra dette ståstedet. Vi leter etter, og vi gjør vårt beste for å finne, måter vi kan skille

01 Ungarns statsminister Viktor Orbán talte på sommeruniversitetet i den ungarske enklaven Tusnadfürdő i Romania og erklærte at flyktningene truet den europeiske måten å leve på.

02 Det enda mer høyre-radikale Jobbik-partiet i demonstrasjon: «Du er fortiden [Sosialist], du er nåtiden [Fidesz], men vi er framtiden [Jobbik]»

lag fra de vesteuropeiske dogmene på, måter å gjøre oss uavhengige fra dem, måter å organisere et samfunn på som gjør oss konkurransedyktige i dette globale kappløpet.»

Fra en småby i Transylvania utfordret en statsleder i EU et av unionens grunnleggende elementer: det liberale demokratiet.

► **UTFORDRINGEN VAR FOR SÅ VIDT** ikke ny. Orbán ble statsminister for andre gang i 2010. Fidesz gjorde da et brakvalg. Det var ingen overraskelse. Det sosialdemokratiske regjeringspartiet MSZP var langt på vei diskreditert som et resultat av en politisk skandale. Misnøyen med partiet var enorm. Tilbake til Eurobarometer, nå fra høsten 2009. Da var over halvparten av ungarerne fornøyde med demokratiet i EU, men under en fjerdepart var fornøyd med hvordan demokratiet fungerte i Ungarn. Ungarerne var også pessimistiske med tanke på fremtiden.

Styringstillegget i det ungarske valgsystemet sørget for at Fidesz' overveldende valgresultat, partiet fikk 53 prosent av stemmene, gav to tredjedelers flertall i parlamentet. Fidesz kunne gjøre som det ville. Partiet satte den mektige grunnlovsdomstolen ut av spill, innførte høyst kontroversiell medielovgivning og fylte viktige posisjoner med sine egne folk. Deretter ble en ny grunnlov innført, vedtatt med bare Fidesz' egne stemmer. Det var en grunnlov som både utfordret maktfordelingsprinsippet, svekket domstolenes uavhengighet og som langt på vei sørget for at partiet ble sittende igjen med bukten og begge endene. Ungarn har blitt omskapt til det ungarske kritikere gjerne omtaler som Orbánistan.

Året etter at Orbán fikk oppmerksomhet rundt sine ord om en illiberal

01 Et advarselsskilt på grensen mellom Serbia og Ungarn. Ungarn har innført regler for å gjøre det mer vanskelig for flyktninger og immigranter å krysse grensen.

«[D]en nye staten vi bygger [er] en illiberal stat, en ikke-liberal stat»

stat vendte han tilbake til Tusnadfürdő. Igjen entret han scenen, og igjen holdt han en tale som vakte oppmerksomhet: «Det som står på spill i dag er Europa, den europeiske måten å leve på, overlevelse eller bortfall av europeiske verdier og nasjoner, eller at de endres slik at de ikke lenger er gjenkjennelige», sa den ungarske statsministeren. «Vi ønsker at Europa skal bevares for europeerne, [...] vi ønsker å bevare et ungarsk Ungarn.»

Han fulgte opp med et angrep på venstresiden, som han anklaget for å være anti-ungarsk. Han beskrev EU som en suksesshistorie, men mente at unionen hadde mistet sin fleksibilitet og pragmatisme, og at dette hadde blitt erstattet av en ideologisk besettelse. Han angrep multikulturalismen. Han knyttet innvandring uløselig sammen med kriminalitet. Han sa at den alvorligste trusselen ikke kom fra krigsrammede områder, men «fra det indre Afrika». Barrieren i Nord-Afrika hadde kollapset, mente han, «den kan ikke lenger beskytte Europa mot disse veldige menneskemassene».

UNGARSK E OPPOSISJONSPOLITIKERE ble rasende over talen. Nestlederen i det sosialdemokratiske partiet MSZP, István Ujhelyi beskrev Orbán som «farligere og farligere for hele Europa».

Han la til at statsministeren ikke var noen visjonær, men snarere en leder for «en balkansk politisk mafia». Zsolt Gréczy i partiet Demokratisk Koalisjon mente talen viste at statsministeren var blind for landets virkelige problemer, og at han hadde blitt besatt av innvandringsspørsmålet.

Orbán ble også angrepet fra høyre, fra det sterkt høyreradikale partiet Jobbik. Der mente man at statsministeren bare hadde det i kjeften.

Den nederlandske statsviteren Cas Mudde, en av Europas ledende forskere på høyreradikalisme, omtalte talen som den viktigste høyreradikale talen holdt i Europa på flere tiår. I en artikkel i Washington Post ytret Mudde også at talen la opp til to spørsmål om forståelsen av høyreradikal politikk. Det første: *Hva er det som gjør at et parti er høyreradikalt?* Det andre: *Er høyreradikal politikk avgrenset til høyreradikale partier?*

I internasjonal sammenheng er det gjerne det ungarske opposisjonspartiet Jobbik som, med rette, omtales som høyreradikalt. Jobbik er dypt nasjonalistisk, og har sterke innslag av både antisemittisme og antisiganisme (*hat og diskriminering mot romfolk*). Sentrale folk i partiet er påvirket av såkalt panturanisme, der Ungarn ses på som en fremtidig ledende stat i et veldig fellesskap langt østover i Asia. Partiet har markert seg som motstandere av både «global kapitalisme» og «sionisme», og har hatt internasjonalt samarbeid med franske og belgiske Front National, med de italienske nyfascistene i Fiamma Tricolore, med British National Party, med det nå nedlagte svenske mikropartiet Nasionaldemokraterna og med det fullstendig marginale finske partiet Blåhvit Front. ►

01

► Fidesz er på sin side medlem av det Europeiske folkepartiet, og slik sett søsterparti av både Høyre og Kristelig Folkeparti. Og den polske Borgeralliansen. Lov og Rettferdighetspartiet er medlem av Alliansen av europeiske konservative og reformister (AECR), sammen med blant andre britiske Tories og de finske Sannfinnene, et høyrepopulistisk parti som etter at de kom inn i regjering har slitt i sterk motvind.

ET PAR DAGER etter å ha svart på spørsmål om utviklingen i Polen, sender Andrzej Dominiczak en e-post med et bilde fra en fotballkamp i Warszawa.

På bildet har en gruppe av Legia Warszawa-fans – *hooligans*, kaller Dominiczak dem – hengt opp et gigantisk banner. «KOD, Nowoczesna, GW, Lis, Olejnik og andre horer», står det. Det er en referanse til flere av regjeringens

motstandere, inkludert KOD, og til de profilerte journalistene Tomasz Lis og Monica Olejnik. «For dere har vi ingen fløyter, bare galger!», fortsetter teksten. Adam Szłapka i partiet Nowoczesna har alt meldt saken til politiet, og har – i et intervju med rp.pl – etterlyst avstangstagen fra Lov og rettferdighetspartiet:

– De må si tydelig fra om at dette ikke er inspirert av Lov og rettferdighetspartiet. Hvorfor må jeg si dette? Fordi et medlem av Lov og rettferdighetspartiet, [parlamentarikeren] Jacek Świat på Twitter har gitt uttrykk for aksept for denne oppførselen.

Świats Twitter-melding? «Legias tilhengere svarer manipulatorene. Dette banneret fordriver tvil.» Banneret ble også hyllet av Marian Kowalski, visepresident i det ultranasjonalistiske Ruch Narodowy, i en Facebook-melding delt over 1100 ganger.

01 Det høyre-radikale Frihetspartiets Norbert Hofer avleverer sin stemme i det østerrikske valget, der han i andre valgrunde nesten ble valgt til landets nye president.

PÅ DEN ANDRE SIDEN AV Atlanterhavet tyder i skrivende stund alt på at Donald Trump blir republikanernes presidentkandidat i USA. Han er en gavepakke til europeisk anti-amerikanisme, og kan oppfattes som en bekreftelse av mange av de verste anti-amerikanske fordommene som florerer i Europa. De som sier at amerikanere er vulgære, besatt av penger, voldelige, rasistiske. Og europeiske medier har da også skrevet spaltesvis av artikler med dette perspektivet.

UTFORDRERE FRA HØYRE I RESTEN AV EUROPA

BELGIA: Det høyre-radikale partiet Vlaams Belang – som også ønsker et uavhengig Flandern – ble svekket i perioden 2007–2014, og fikk da 5,8 prosent av stemmene, delvis fordi det mer sentrumsorienterte flamsk-nasjonalistiske partiet NVA gjorde et brakvalg. På en meningsmåling fra midten av mai i år hadde imidlertid Vlaams Belang 14 prosent oppslutning i Flandern. I Vallonia har det høyre-radikale Front National forsvunnet fra kartet.

BULGARIA: Det høyre-radikale partiet Ataka (Angrep) har mistet oppslutning. Til gjengjeld har de fått konkurranse fra en valgallianse av høyrenasjonalistiske partier; Patriotisk Front. I valget i 2014 fikk de 7,3 prosent, mens Ataka fikk 4,5 prosent. Tross at bulgarerne uttrykker utstrakt misnøye med politikerne, har de to partiene i dag tilsvarende eller mindre oppslutning.

DANMARK: Det høyrepopulistiske og markant innvandringskritiske partiet Dansk Folkeparti gjorde sitt beste valg noensinne i 2015, og fikk 21,1 prosent.

FINLAND: Det nasjonalistiske og populistiske partiet Sannfinnene hadde en svak tilbakegang i valget i 2015, men fikk likevel 17,7 prosent. Partiet har imidlertid hatt kraftig tilbakegang siden de gikk inn i regjering.

FRANKRIKE: Marine Le Pen har maktet å bringe partiet hennes far startet, Front National, til nye høyder, og ved det regionale valget i fjor fikk de 27,1 prosent. Partiet har gått gjennom en moderniseringsprosess under Marine Le Pen, og faren – som forble en løs kanon – er nå ekskludert fra partiet.

HELLAS: Rent ut høyreekstreme Gyldent Daggru fikk 7 prosent i det andre av grekernes to valg i 2015. Høyrepopulistiske

Uavhengige Grekere, som sitter i koalisjonsregjering med venstrepopulistiske Syriza, fikk 3,7 prosent.

ITALIA: Det høyre-radikale, islam-fiendtlige og regionalistiske Lega Nord ble svekket i 2013-valget, og fikk bare 4 prosent. Også Silvio Berlusconi parti Popolo della Libertà, Frihetens folk, gikk tilbake. I fjorårets lokalvalg hadde Lega Nord imidlertid god fremgang.

NEDERLAND: 2012-valget var en skuffelse for Geert Wilders og hans Frihetsparti, med en tilbakegang til litt over 10 prosent. Nå er imidlertid den markant anti-islamske politiker og partiet hans skyhøyt på meningsmålingene, med 25 prosent som toppmarkering tidlig i mai 2016. Neste valg holdes senest i mars 2017.

ROMANIA: I 2012 fikk tv-verten Dan Diaconescu populistiske parti Folkepartiet nær 14 prosent av stemmene. Partiet hadde en nasjonalistisk profil, men tilhørte den politiske venstresiden. Etter at Diaconescu ble dømt for utpressing i fjor har imidlertid restene av det blitt spist opp av det sosialdemokratiske partiet UNPR. Det ultranasjonalistiske Partiet for Stor-Romania, som tidligere har vært representert i europaparlamentet, var oppe i fem prosent på en meningsmåling i desember, men ligger i dag betydelig lavere.

SLOVAKIA: I valget tidligere i år fikk det langt på vei høyreekstreme partiet Kotleba 8 prosent av stemmene, mens det nasjonalistiske partiet SNS fikk 8,6 prosent av stemmene. SNS var en del av regjeringsskalisjonen i Slovakia fra 2006–2010, noe som førte til at regjeringspartneren, sosialdemokratiske SMER, ble suspendert fra den euro-

peiske sosialdemokratiske alliansen. Etter årets valg har SMER igjen dannet en koalisjonsregjering med blant andre SNS.

STORBRITANNIA: Det høyrepopulistiske, euroskeptiske UK Independent Party (UKIP) har seilt opp som et politisk alternativ og fikk 12,6 prosent i fjorårets valg. Dermed var det landets tredje største parti, men det britiske valgsystemet ga dem tross dette dårlig uttelling.

SVERIGE: Høyre-radikale Sverigedemokraterna – som startet som et sterkt ytterliggående parti, men i dag minner mer om Dansk Folkeparti – fikk 12,9 prosent i 2014-valget. På meningsmålinger har de siden ligget langt høyere.

TSJEKKIA: Partiet Daggru, et høyrepopulistisk og euroskeptisk parti som er markant innvandringsfiendtlig og også kjemper for mer direktedemokrati, fikk nær 6,9 prosent i valget i 2013. Partiet inngikk et samarbeid med den såkalte Blokk mot Islam tidligere i år, med det kommende regionsvalget som siktemål. Blokk mot Islam brøt imidlertid – noe uventet – samarbeidet allerede i april.

TYSKLAND: Høyrepopulistiske Alternative für Deutschland fikk 4,7 prosent i valget i 2013, og nådde dermed ikke opp til sperregrensen for å komme inn i Riksdagen. Siden da har imidlertid partiet vokst. Samtidig har det markert seg med utpreget anti-islamsk politikk. I tre delstatsvalg tidligere i år gjorde partiet det langt bedre, best i Baden-Württemberg der de ble nest-største parti med 24,2 prosent.

Verken Portugal, Spania, Irland eller Slovenia har noe høyre-radikalt eller høyrepopulistisk parti av betydning.

I en nylig artikkel i New Yorker skriver imidlertid den britisk-amerikanske journalisten John Cassidy at trumpsismen slett ikke så unikt amerikansk som man kan få inntrykk av på nært hold. Han peker på at «høyreorienterte anti-establishment bevegelser» vokser i Europa, «fra Irskehavet til de karpatiske fjellene». Han nevner både britiske Nigel Farage, franske Marine Le Pen, østerrikske Norbert Hofer

og regjeringene i Polen og Ungarn, og peker på bølger av nasjonalisme, nativisme (et begrep som grovt kan oversettes med innvandringsfiendtlighet), knuste drømmer i møtet med globaliserings økonomiske resultater, terrorfrykt og kynisme rundt karrierepolitikere.

Cassidy overser selvsagt hundene som ikke bjeffer – høyrenasjonalistiske populistere er så godt som fraværende

i land som Portugal, Spania og Irland. Han sveiper over Europa, og borer ikke ned i de ulike nasjonale kontekstene, ser ikke på ulikhetene mellom Farage og Le Pen, mellom Le Pen og Orbán. Men samtidig er bølgene han nevner reelle nok: Nasjonalisme og fremmedfrykt, ja visst, men også mistro til karrierepolitikere. Både Lov og Rettferdighetspartiet og Fidesz kom til makten på en bølge av misnøye, en ►

02

► misnøye som ble styrket av politiske skandaler.

I DET NYLIGE PRESIDENTVALGET i Østerrike vant den uavhengige, grønne presidentkandidaten Alexander van der Bellen over det høyre-radikale Frihetspartiets kandidat Norbert Hofer. De to kandidatene fra partiene som lenge dominerte østerriksk politikk – sosialdemokratiske SPÖ og kristendemokratiske ÖVP – røk ut allerede i første valgomgang. Van der Bellen vant til slutt med litt over knappe 30.000 stemmer.

Noen av Hofers kritikere – blant dem Hans Rauscher, en spaltist i storavisen Der Standard – snakket før valget om faren for «orbanisering» av Østerrike. Da Van der Bellen vant ble det trukket mange lettelsens sukk rundt om i Europa.

La oss vende tilbake til Eurobarometer-undersøkelsen. Tall fra den ferske-

ste av disse – fra våren 2016 – viser flere interessante ting. For det første: Hele 56 prosent av østerrikerne mener innvandring er en av de to største utfordringene Østerrike står ovenfor, og enda flere inkluderer innvandring blant EUs to største utfordringer. For det andre: Mistillit til både EU, til den østerrikske nasjonalforsamlingen og til Østerrikes regjering er utbredt. For det tredje: Den mistilliten er *ikke* spesiell for Østerrike. Den er faktisk gjennomgående, og *økende*, i EU som helhet.

Det er ikke i landene der finanskrisen har herjet som verst at illiberale, nasjonalistiske orienterte partier – om de nå er høyre-radikale eller ikke – har vokst. Det er ikke der de har kommet til makten. Det har skjedd i land der *tillitskriser* har herjet. De har trukket sammen mørke skyer: eksisterende fremmedfrykt – som fores av at det

01 Heller ikke Tyskland slipper unna den nye høyrepopulistiske bølgen, der Alternative für Deutschland stadig vokser, med Frauke Petry i spissen for en anti-islam- og og anti-innvandringspolitikk.

kommer mange asylsøkere; mismot og misnøye i møtet med globaliseringen; og uro for fremtiden. De har blitt matet av politisk polarisering, og har selv bidratt til å styrke den samme polariseringen. I sin lavmælte seierstale slo Alexander Van der Bellen fast at for mange østerrikere opplever at regjeringen ikke hører på dem: «Mange mennesker i dette landet føler seg ikke tilstrekkelig representert, de føler seg ikke hørt.»

Meninger

PORTRETT

HUMANISMENS IDEER

MENNESKERETTIGHETER

HUMAN ETIKK

BØKER

INFORMASJON

F. Arnfinn Pettersen

Endimensjonalt

Under Samarbeidsrådet for tros og livssynssamfunns 20-årsmarkering møtte fagsjef i HEF, Bente Sandvig, biskop Erling Pettersen, som stod i spissen for utredningen bak KRL-faget, til debatt. I forkant hadde hun lest utredningen på nytt: – Jeg hadde rett og slett glemt hvor utrolig ensidig og endimensjonalt kristent utgangspunktet var, og hvor gammelmodig konservativ og nostalgisk tenkningen var. Først på s. 74 i en utredning på 80 sider, spanderer man fire spalter på det som strengt tatt var det nye i det utvidede kristendomsfaget: «Kultur møte». Igjen med uhyre nærsynte kristne briller på: Hvordan tar «vi» i mot muslimer og hinduer, buddhister og sikher? skriver Sandvig i en kronikk om utredningen. Les hele på Fritanke.no **[10180]**

EN ROPERT FOR VITENSKAPEN

Å uttale seg i det offentlige er et privilegium og en plikt,
synes journalist Ingeborg Senneset.

01

02

F Privat

03

04

Ingeborg Senneset (31)

Journalist i Avdeling for kultur og meninger i Aftenposten

Utdannet sykepleier

Bakgrunn som blogger og skribent

Varamedlem i Norske Pen-styret

Snart aktuell med bok; arbeidstittel «Anorektisk», med utgangspunkt i egen erfaring

T Aslaug Olette Klausen

– Jeg har vært interessert i «O-fag» og naturfag siden barndommen. O-fagsboken hadde jeg med meg under dyna og leste med lommelykt om evolusjon og historie. Den var så gøy å lese, sier Ingeborg Senneset.

31-åringen er journalist i debattavdelingen i Aftenposten og har de siste årene markert seg som en engasjert skeptiker. I tillegg til å hente inn debattinnlegg til avisen skriver hun oftere og oftere selv meningssterke innlegg, under merkelappene menneskerettigheter, ytringsfrihet, vitenskap og folkeopplysning.

Da Fri tanke møter henne over en Cola light på Kaffistova i Oslo har hun dagens hovedkommentar i avisen, med

«Ateisme forbindes med kulde og hardhet, og det er synd. Og feil»

tittelen «Healing virker! Helbredelse er ekte! Mirakler finnes!». Det er vitenskapens mirakler hun skriver om, og da hun deler saken med sine venner og følgere på Facebook skriver hun blant annet:

«Jeg var i 20-årene da jeg turte å innrømme overfor meg selv og etter hvert andre at jeg ikke bare var en dårlig kristen, men en ateist.»

– **DET VAR IKKE NOEN PLUTSELIG** omveltning. Det gikk over mange år. Jeg har trodd sterkt i lange perioder, forteller hun.

– Jeg var redd for helvete, men også litt «bedagelighetskristen». Det var greit å ha noen å be til. Jeg følte at selv om jeg ikke hadde kontroll på ting som skjedde, hadde jeg i hvert fall gjort en slags innsats. Bønn var også en trøst. Men ulempen med å føle at bønn hadde effekt var at jeg følte meg skyldig om jeg ikke «fikk det til».

Senneset snakker lavt med knapt avslepen trønderdialekt. Dels i alvor, dels i noe hun selv bemerker som vane. Stemmen som er så høy og tydelig på trykk og i sosiale medier virker mer hviskende enn den kanskje er, nettopp derfor. Det kommer heller ingen store fakter for å understreke ordene, bevegelsene er knappe, nærmest kontrollerte, i hvert fall beherskede. Det er ingen fikling. Lavmælteten vil likevel ikke la seg forveksle med unnselighet eller usikkerhet. Selv om hun kanskje også er det, men da mest på den måten

som heller stiller spørsmål enn å støtte seg på skråsikkerheten.

HUN ER OPPTATT AV å skille mellom personlig tro og organisert religion. Hun siterer Aftenposten-kollega Frank Rossavik: «Religion er makt forkledd som følelser».

– Makt skal kritiseres. Det handler om struktur, penger og manipulasjon, i større eller mindre grad. Man må ha tungen rett i munnen når man beskytter folks rett til å tro hva de vil. Tro er subjektivt og skal respekteres. Men enighet og respekt er ikke det samme, på samme måte som kritikk og mobbing ikke er det samme. Disse sammensauingene lider offentlig debatt under.

Selv tok hun endelig, offentlig, avskjed med troen – ikke etter å ha lest nyateister som Christopher Hitchens («Han er superkul, men uttrykket er steinhardt») – men etter å ha fordøyd illusjonisten Derren Browns *Tricks of the mind*.

01 01 Hun er ikke HEF-medlem, men har blitt spurt og takket ja til å holde tale for humanistiske konfirmanter. Sist i Elverum tidligere i vår.

02 Ingeborg Senneset har som journalist engasjert seg i saken til den saudiarabiske bloggeren og samvittighetsfangen Raif Badawi, og møtte kona hans, Ensaf Haider, da hun var på Norgesbesøk.

03 Senneset har også stilt opp i NRK-programmet Trygdekantoret og snakket om spiseforstyrrelser.

04 Etter rundt tre år som vikar og på engasjement, ble hun fast ansatt i Aftenposten.

– Han skrev på en veldig fin, mild og nøktern måte om sin reise fra kristen til ateist. Jeg kjente meg igjen, og jeg skjønnte at det gikk an. ➤

F Elina Mielting

01

► Hun innrømmet det endelig for seg selv: «Dette tror du ikke på». Etter innrømmelsen opplevde hun en tomhet, og en ensomhet.

– Jeg tenkte at det her, det er bare dritt. Det var dritt å tro, og dritt å ikke tro, for nå er jeg helt for meg selv. Jeg følte meg alene i verden frem til jeg fortalte det til psykologen min. Han klappet, mens jeg trodde jeg skulle falle ned i et høl av ild. Utrolig lite logisk der og da. Forklaringen var at han hadde skjønnet det lenge. Han visste at jeg ikke var en troende, og hadde vært der i prosessen, men ikke ønsket i pushe i noen retning. Denne veien stolte han på at jeg fant selv.

DET VAR FØRST etter noe tid at tomhet viste seg som åpenhet, og ensomhet som selvstendighet – og friheten ble en stor glede.

I dag synes hun dette nesten er litt flaut å snakke om. Ikke fordi hun har

«[E]nighet og respekt er ikke det samme, på samme måte som kritikk og mobbing ikke er det samme»

forlatt troen, men fordi det for henne tross alt var et mye mindre offer enn det er for veldig mange andre – ikke minst for unge muslimer som bryter med islam. Men det å fortelle det til moren, var ikke akkurat noen lettelse.

– Hun ble lei seg, og mente det var jeg som mistet noe. Mange i familie og gamle kretser ga også uttrykk for sorg eller skuffelse.

Ekstremversjonen var en slektning som sendte epost om at hun kom til å havne i helvete.

– Jeg vet hun gjorde det av omtanke. Hvem unner vel sin neste at huden smelter og beina brekkes? Når det er sagt er det noe merkelig i at mange av de som preker og vil frelse andre gir rimelig lett opp.

Men det gikk relativt raskt fra «Hjelp, jeg er alene hjemme!» til «Yes, jeg er alene hjemme!»

– Jeg fikk skikkelig en hjemme-alenefest i vitenskapen, humrer hun. Hun etteraper «Home Alone»- Macaulay Culkins (8) ansiktsuttrykk fra da den første skuffelsen hadde lagt seg og fordelene ved å være alene hjemme med åpenbarer seg. Hele henne er et stort glis.

VITENSKAPEN HAR ALLTID vært med henne. I dag er den en av grunnene til at hun

F Erlend Lånke Solbu

02

mer enn trives i jobben i Aftenposten, som nettopp er blitt fast. Der møter hun også kommentarfeltens vitenskapsvegrere, og blir stadig minnet om hvor harde fronter det er mot den.

Selv er hun redd for å snakke høyt, men mer redd for å la være. Nå er hun også blitt varamedlem i styret til ytringsfrihetsorganisasjonen Norske Pen. Hun er opptatt av å fremheve godene med å uttale seg i det offentlige. Hun kaller det et privilegium og en plikt. Så hun uttaler seg. Ofte. Både i avisspaltene og på sosiale medier, selv om hun angrer litt hver gang. Redningen er gullfiskhukommelse i møte med noe hun mener er viktig å formidle. Da blir angeren glemt.

– Min komfortsone er å slippe å vises, slippe å snakke og slippe å synes i det hele tatt. Jeg har alltid vært redd for å snakke høyt. Jeg rødmer. Men jeg føler det er en samfunnsplikt å uttale seg når

det er noe som betyr noe. Det handler om prioriteringer. Min komfortsone er mindre viktig enn mange av de sakene jeg jobber med.

Drømmen var tidlig å studere journalistikk, men det ble sykepleierutdanning i Trondheim isteden. Underveis ble hun veldig syk. Vanskelige ting hun ikke hadde fått hanskes med tidligere, ga store problemer. På slutten av studiene ble det klart at hun var alvorlig syk av anoreksi, men hun nektet å la seg legge inn før hun hadde avsluttet. Mens hun var innlagt på Østmarka psykiatriske i Trondheim, startet hun blogg. Hun blogget gjennom sykeperioden. Hele hennes holdning er vegrende når vi kommer inn på sykdommen som preget livet hennes. Hun vil ikke snakke om den, eller tilfriskingen. Hun sier pent, høflig og bønnfallende bestemt fra, men kroppsspråket nærmest skriker: «Snakk om noe annet».

01 Ingeborg Senneset var svært syk av anoreksi, og skrev blogg om sykdommen, tilfriskning og tilbakeslag, og endelig utskrivning fra Post 4 på Østmarka psykiatriske sykehus i Trondheim.

02 Hun ble også intervjuet om sykdommen i en radiodokumentar på NRK P3, som fortsatt er tilgjengelig.

I innleggene på bloggen var hun derimot veldig åpen, og publiserte over 1500 innlegg før hun la opp. Den var på et tidspunkt en av de største i Trondheim. Senneset er fortsatt genuint sosial på nettet, men nå har hun klare grenser: personlig, men aldri privat. Veldig mye holdes utenfor offentligheten. Det aller meste hun deler er satt i en større kontekst, også bildene hun deler av seg selv. ►

01

► Hva tenker hun om den nye digitale offentligheten – og tendensen til at det dannes «ekkokammer»?

– Jeg forsøker aktivt å inkludere også de jeg er uenig med, og lytte til dem. Det er fordi jeg frykter effekten eventuelle ekkokammer kan ha. Vi mennesker søker bekreftelse på våre egne synspunkt, og jeg er ikke noe annerledes eller bedre enn andre. Men jeg prøver å arrestere meg selv på det, og blir arrestert av bra folk i min krets som gir en smekk og sier «nå bekrefter du deg selv».

Hun synes det er en tydelig tendens til utstrakt bås-setting.

– Folk har et behov for å sette deg i en eller annen bås, gjerne i form av en politisk side. Og så tolker de alt du sier ut fra den. Det er både slitsomt og kontraproduktivt.

Hun forskrekkes av hvordan blokkeringer og «av-venninger», altså at

«[D]et er ikke noe morsomt å lese tekster jeg skrev da jeg var klin kokos»

man sørger for ikke lenger å se aktivitet eller få meldinger fra folk man ikke vil lytte til (i sosiale medier), brer om seg. *Skummelt* er ordet hun bruker om hvordan mange snevrer inn den personlige del-offentligheten og med det dyrker en meningsmessig komfortsone. Hun merker det også i jobben. Stadig oftere er kritikken at noen har fått ordet, mer enn kritikk av selve de sakene som er publisert.

– Det er blitt så lett å sette folk på

«mute» (å ta bort lyden, red. anm.), at mange nå vil mute den offentlige samtalen. Sånn kan vi ikke ha det. Selv om det er menneskelig. Vi er hard-wired fra evolusjonens side til å velge minste motstands vei. Det forunderlige er at vi ser ut til å synes det er greit.

Ni til fire, hver ukedag, jobber hun derfor med å motvirke stillheten. Hun liker å høre – og å finne – debattanter vi alle trenger å høre.

Egne avis kommentarer kommer vanligvis til på kveldstid. Ethvert møte kan vise seg nyttig. Enhver bok, film eller teaterforestilling kan være en referanse til noe hun ennå ikke vet hun skal skrive om, eller jobbe med.

– Når noe oppstår er den første tanken aldri «hva skal jeg si?» Det handler om å finne den som er riktig å høre fra om noe har skjedd. En sjelden gang er det jeg som skal si noe. Men jeg liker godt å være en ropert, som kan få

02

frem andre stemmer, heller enn selv å være den som roper.

HUN HOLDER OGSÅ på å skrive bok. Arbeidstittelen er i «Anorektisk». Teksten på Instagramkontoen @anorektiskbok er: «10 år med sult tok nesten et liv, men var ikke nok til ikke å bli sulten på livet. Bok utkommer på @cappelendamm i 2016».

Det siste er nå et åpent spørsmål. Det kan bli utsettelse frem til våren. Tekstene hun jobber med ble skrevet da hun var syk. Det er tøffere enn hun hadde trodd. Hun kan bare skrive i korte perioder, så må hun ta pause. Uten pauser «smittes» hun av sitt tidligere jeg.

– Det er meningen at jeg skal jobbe i den formen jeg skrev da. Men det er ikke noe morsomt å lese tekster jeg skrev da jeg var klin kokos. Jeg var ekstremt undervektig, og da tenker du litt mindre logisk. Jeg har så lyst til å

redigere meg selv, men må la være. Det er noe av poenget; å gi innsikt til en som ser en person som er syk og får lyst til å riste den syke.

– Det er jo også litt den følelsen jeg får når jeg leser mine tekster. Jeg får lyst til å rope til meg selv: «Ser du ikke hvor stor verden er, at du kaster bort tiden!». Samtidig må jeg skjerpe meg. Jeg ville jo aldri sagt «nå må du faen meg begynne å springe» til en som har brukket foten. Foten må få gro. For min del var jeg så dårlig at jeg måtte få gro i flere år.

To av de tre behandlingsinstitusjonene hun var innlagt ved finnes ikke lenger eller er på vei bort. Stemmen som har vært lavmælt gjennom nesten hele samtalen har hevet seg. Hun, som nesten hele tiden har holdt kroppen i relativ avstand fra bordet, lener seg frem. Dette er mer enn engasjement. Det er personlig.

– Det er bra at psykiatrien har beve-

01 Ingeborg Senneset deltok i panelet på Human-Etisk Forbunds markering av fjorårets Darwin-dag, om religion og kritisk tenkning, der panelet var enige om at utfordringen for den kritiske tenkningen kommer fra internett.

02 Hvis alt går etter planen, blir hun også bok-forfatter i år.

get seg bort fra asyl. Samtidig er det en del som trenger en innleggelse, en helningsperiode. Det er jeg redd vi er i ferd med å miste, slik at folk henvises til uførhet i stedet for å bli samfunnsnyttige borgere. Der ligger det ansvar, og da er det et lite bidrag å få klemt ut av seg denne boken.

Baruch Spinoza skapte furore med sitt kampskrift for åndsfriheten. Han gikk lengre enn noen tidligere i å beskrive Bibelen som et menneskeskapt litterært produkt, med alle de feil dette innebærer.

FRITENKEREN FRA HELVETE

10 sentrale tenkere for humanismen

Selv om sekulær humanisme er en ung «isme» historisk sett, har den en intellektuell arv som går helt tilbake til antikken. I denne artikkelserien presenterer filosof **MORTEN FASTVOLD** ti tenkere bak noen viktige ideer som humanismen har gjort til sine egne. Illustrert av **SIRI DOKKEN**.

5

BARUCH (/BENEDICT/BENTO) SPINOZA [1632–77]
Nederlandsk filosof av jødisk-portugisisk herkomst, karakterisert som en av den nyere tids største tenkere. Opptatt av åndsfrihet, ble kalt ateist i samtiden, men var mer av en panteist («Gud er i alt»).

Tidligere presentert:
Sokrates
William av Ockham
Francisco Petrarca
Thomas Hobbes

Amsterdam var allerede på sekstenhundretallet kjent for sin toleranse og liberale holdning. Men at toleransen også der hadde sine grenser, ble klart da fritenkeren Baruch Spinoza (1632–77) utga en religionskritisk avhandling som ble nærmest unison fordømt. Den ble kalt en ateistisk bok smidd i helvete – og det til tross for at Spinoza ikke anså seg som ateist, men som en forkjemper for «sann religion».

BARUCH (ELLER BENEDICT eller Bento) Spinoza var ingen rabulist av natur, men heller litt forsiktig av seg. At han like fullt endte opp som sin tids mest forkjetrede tenker, sammen med Thomas Hobbes (omtalt forrige gang i denne serien), er slik sett en skjebnens ironi. Men han hadde sine meningers mot, og en dypsindighet som gjorde ham til en av vestens fremste tenkere.

Allerede som ung vakte Spinoza forargelse. Han var av jødisk slekt og ble 24 år gammel kastet ut av menigheten på grunn av sine kjetterske tanker. Dommen over ham var

oppsiktsvekkende hard og ble aldri revurdert, noe som gjorde saken høyst uvanlig.

Femten år senere fikk han kristenfolket til å steile, og da på grunn av sitt religionskritiske verk, med tittelen *Teologisk-politisk avhandling*. Her tar Spinoza for seg temaer i Det gamle testamentet på et vis som underminerer både jødisk og kristen tro. At han også er imot all organisert religion, gjorde ikke saken bedre. Reaksjonene var så voldsomme at han fant det best å flytte fra Amsterdam og holde en lav profil som linsesliper helt fram til sin altfor tidlige død i 1677.

SPINOZAS SLEKT kom fra Portugal og hadde konvertert til kristendommen da jødene som bodde der fikk valget mellom utvisning eller tvangskristning. De som lot seg kristne, ble likevel så uglesett og plaget av den kirkelige inkvisisjon (som stadig skulle sjekke hvor kristne de egentlig var) at mange av dem fikk nok og dro sin vei.

Da var Amsterdam et nærliggende sted å emigrere til, siden jøder der fikk praktisere sin religion. Byen hadde dessuten oppgangstider med en stadig økende handelsvirksomhet. Spinozas far slo seg opp som en middels velhavende importør av tørket frukt, inntil han og eldstesønnen døde med kort mellomrom og Baruch måtte overta butikken.

Det gikk ikke særlig godt. For Baruch var en grubler som heller ville omgås Amsterdams fritenkere. De utgjorde et intellektuelt stimulerende miljø med kvekere og andre som vektla «det indre lys» og avviste prester og ►

Illustrasjon: Siri Dokken

«[Spinoza] anså Bibelen som fullt og helt menneskeskapt og ikke mer guddommelig enn andre bøker»

► religiøse dogmer. Disse «kristne uten kirke» fikk følge av liberale medlemmer av den nederlandske kirke, som ville hindre dens kraftkristne predikanter i å «kalvinisere hverdagen».

Disse predikantene var for en stor del lekfolk som mislikte de rådende liberale holdninger. De insisterte for eksempel på at hviledagen skulle holdes hellig og ikke brukes til skøyting på elvene og annen moro. Møysommelig arbeidet de for å overta styre og stell. Helst ville de erstatte den desentraliserte nederlandske føderasjonen med et sentralisert styre med en konge eller stattholder på toppen (noe de klarte i 1672).

SOM TENKER gjorde Spinoza seg først bemerket med en bok om René Descartes' nye filosofi, som da ble heftig diskutert. Sentralt hos Descartes er en dualisme mellom det legemlige og det tenkende som Spinoza etterhvert fant problematisk. Han begynte derfor å formulere noen alternative tanker i det som skulle bli hans hovedverk, kalt *Etikk*, og som først ble utgitt posthumt av noen venner.

Selv om dette var abstrakte

tanker av metafysisk art, forble Spinoza ikke uberørt av samtidens stridsspørsmål. Det gjaldt særlig da en venn i fritenkermiljøet ble fengslet for å ha utgitt en etter predikantenes mening kjetterisk

bok. Da denne vennen attpåtil døde i tukthuset, la Spinoza sin *Etikk* til side for å bidra i åndskampen mot predikantene. Uten deres iherdige påtrykk ville nemlig ikke myndighetene ha slått så sterkt ned på en bok og en forfatter som vakte forargelse.

Dermed skrev Spinoza sin *Teologisk-politisk avhandling*, som utkom anonymt i 1670. Han var nemlig mer forsiktig enn sin avdøde venn, som hadde publisert under fullt navn. Som forventet ble boka etter kort tid inndratt og forbudt og dømt til evig glemsel.

MED SIN JØDISKE oppvekst og skolering var Spinoza vel bevandret i hebraisk og i Det gamle testamentets forestillingsverden, med alle dets profeter og undere og andre tegn på Guds vilje og forsyn. Dette gir hans argumentasjon den nødvendige tyngde når han går lengre enn noen før ham i å beskrive Bibe-

1 Kalvinismen

Kalvinisme er kristen retning oppkalt etter Jean Calvin (1509–1564), som grunnlag den reformerte kirke. I likhet med Luther tok Calvin et oppgjør med pavekirken. Calvin la sterk vekt på Bibelen som lov. Den har vært preget av en puritansk, nøysom og disiplinert livsførsel. Kirken Calvin styrte ble ledet av en gruppe prester og legfolk som skulle våke over kirketukten og hver enkelts liv. Overtredelse av budene medførte straff, og henrettelser forekom.

[Kilde: Store Norske Leksikon]

len som rent menneskeskapt litteratur, med all den feilbarlighet det innebærer.

Det blir for eksempel urimelig å si at Moses selv har skrevet de fem første mosebøkene, siden han da må ha skildret sin egen begravelse og hendelser som inntraff etter sin død. Bibelen er helt klart skrevet av flere enn dens få navngitte forfattere, ved at en rekke tilføyelser ble gjort på senere tidspunkter. Humanister og teologer hadde da også påpekt dette, samt at både de kjente og de ukjente forfatterne var barn av sin tid, og at tekstene nødvendigvis bar preg av det.

Teologer flest hadde i tillegg innsett at ikke alle bibelsteder kunne tolkes bokstavelig, men måtte forstås metaforisk når en bokstavtro tolkning stred mot hva man på vitenskapelig og annet vis hadde godtgjort. Om dette falt predikantene tungt for brystet, så visste mer lærde teologer at allerede kirkefaderen Augustin hadde sagt noe slikt. Og at Galileo hadde fått si at Bibelen lærer oss om hvordan vi kommer til himmelen, men ikke hvordan himmelen fungerer.

SLIKE KAMELER kunne teologene svelge så fremt man like fullt fremholdt at Bibelen uttrykker guddommelige sannheter. Og det var nettopp det Spinoza

bestred. Han anså Bibelen som fullt og helt menneskeskapt og ikke mer guddommelig enn andre bøker. Profetenes tale vitner for eksempel ikke om noe mer enn retorisk begavelse og en velutviklet innbilningskraft, vi finner intet grunnlag for å hevde at de sto i en spesiell kontakt med Gud. Det gjelder også Moses, selv om han er den eneste som skal ha stått direkte overfor Gud, dengang han mottok de ti bud.

På et utpreget skeptikervis avviser Spinoza forekomsten av undere i form av mirakler. Enten har disse en naturlig forklaring, eller så er de ren fantasi grunnet uvitenhet og overtro. Å hevde noe slikt var ytterst kjetterisk fordi man da angrep et sentralt punkt i jødedom og kristendom, nemlig troen på et guddommelig forsyn – på at Gud har en plan med skaperverket generelt og menneskene spesielt. Bare da har jo Gud noen grunn til å endre verdens skjeve gang med et under i ny og ne.

Også forestillingen om at jødene er Guds utvalgte folk forkaster Spinoza. Om jødene ble spesielt begunstiget på Moses' tid, skyldtes det høyst dennesidige forhold som at Moses ved hjelp av de ti bud og andre regler lyktes i å samle jødene til én nasjon. Samt at denne nasjonen var sine naboer

2 Panteisme

I motsetning til teisme der Gud finnes utenfor skaperverket (og griper inn i det) og deisme (der Gud ikke griper inn), er panteisme læren om at «alt er Gud», verden er guddommen. Også de greske stoikerne og retninger innen buddhisme og hinduisme forfekter panteisme.

[Kilde: Store Norske Leksikon]

overlegne så lenge det varte. Men da romerne ødela tempelet i Jerusalem i år 70, var det definitivt slutt på jødenes særstilling. Siden den tid har det ikke vært noe spesielt ved jødene. Deres fortsatte vektlegging av ritualer og skriftlærddhet har dermed lite med ekte fromhet og sann religion å gjøre.

IKKE UVENTET opp-rørte Spinozas skeptikerholdning predikantene og øvrige godtfolk. For som vi kan spørre: Hva slags gud er det som ikke kan gripe inn i begivenhetenes gang dersom han ønsker det? Er ikke Gud nødvendigvis en allmektig kraft med en egen vilje, som følger med på alt som skjer og hjelper oss og bønnhører oss hvis han finner *det* for godt?

Dette sedvanlige gudsbegrepet avviser Spinoza. For Spinoza er Gud ingen egen makt eller kraft eller vilje som befinner seg utenfor skaperverket. Gud er i stedet identisk med skaperverket. Så i stedet for å si at Gud har skapt naturlovene, må vi si at Gud *er* naturlovene. Og alt annet som eksisterer. Gud er dermed ikke bare ånd, men også materie. Skulle Gud ha vært universets skaper, måtte han ha eksistert før universet, og dermed være noe annet enn dette. Men det

«Ikke uventet opprørte Spinozas skeptikerholdning predikantene og øvrige godtfolk»

går Spinoza ikke med på.

Dermed lanse- rer Spinoza en **panteisme** som bryter med den vante forestillingen om et personlig gudsforhold. Det er jo

liten vits i å be til naturlovene. Disse bare *er* og eksisterer med nødvendighet. Alt som er, omfatter også logiske konsekvenser vår fornuft kan utlede om hvordan vi skal leve vårt liv. Å oppnå innsikt er å begripe nødvendigheten i ett og alt, slik at vi forstår at verdens og tingenes innretning ikke kan være annerledes enn hva den faktisk er. Da gis det ingen plass for undere i form av hendelser som bryter med naturlovene.

Spinozas Gud blottes dermed for menneskelige trekk. En slik størrelse kan verken bli sint eller skuffet eller tilfreds, slik Jahve til overmål blir i Det gamle testamentet. Å antropomorfisere Gud, det vil si å utstyre ham med menneskelige trekk, er et utslag av overtro og uvitenhet. Det er denne hangen vi må overvinne ved å la oss lede av vår fornufts indre lys, slik at vi innser at Gud og Naturen er ett, og at å lovprise dette er den sanne religion.

En konsekvens blir da at vi kan og bør ha gudskjærlighet, ►

men ingen gudsfrykt. Noe etterliv og noen sjelens udødelighet gir Spinozas panteistiske verdensbilde intet rom for. Derfor trenger vi ikke frykte noen dommens dag, der man kanskje dømmes til evige pinsler i helvete. Dette er bare menneskelige forestillinger beregnet på å skremme de uopplyste til fromhet og lydighet.

Å GJØRE GUD identisk med skaperverket er ifølge de abrahamittiske religioner det verste kjetteri. På Spinozas tid var det jevn godt med ateisme. Han ble derfor kalt ateist, noe som innebar å bli skandalisert og utdefinert. At Spinoza holdt sin «sanne religion» for å være noe annet enn ateisme, hjalp ikke det minste.

Ifølge Spinoza er «sann religion» et personlig anliggende. Og noe som i all hovedsak er av etisk art, ut fra budet om at du skal elske Gud og din neste som deg selv. Vi trenger ikke lese Bibelen eller noen annen «hellig skrift» for å innse noe slikt, siden dette budet kan innnes rasjonelt ved å følge fornuftens indre lys. Vi trenger heller ingen prester til å fortelle oss denne basale sannheten.

Organisert religion hadde Spinoza derfor lite til overs for. I likhet med Hobbes, som han leste og var påvirket av, så han faren for at religiøse samfunn ble til stater i staten som undergravde borgernes lojalitet til en sekulær statsmakt. Det kunne føre til stridigheter og borgerkrig, siden man ikke kan tjene to herrer. En sekulær statsmakt (som var det både Hobbes og Spinoza ville ha) måtte derfor også være kirkens over-

hode. Hensikten var da ikke å innføre noe teokrati, men å hindre religiøse samfunn i å skape politisk uro og hemme den enkeltes frihet til å tenke og tro hva man vil.

Med sin bramfrie religionskritikk er Spinoza den kanskje fremste representant for en fritenkersk impuls som skulle kjennetegne opplysningstiden og sekulær humanisme i kjølvannet av denne. Hobbes måtte bare medgi at Spinoza skrev mer frimodig enn det han selv hadde våget. Fra å ha blitt dømt til evig glemsel fikk *Teologisk-politisk avhandling* i tiårene etter opphavsmannens død den utbredelse i vestlige liberale kretser som verket fortjente.

Med sitt panteistiske gudsbegrep utfordrer Spinoza også den sekulære humanismens forståelse av religion og ateisme. For er det kanskje slik at humanister uvilkårlig setter likhetstegn mellom organisert religion og religion i det store og hele? I så fall kan denne forståelsen av religion vise seg å være for snever. Kan det finnes en form for religiøsitet som er fullt forenlig med det som i vår tid betegnes som ateisme? Det er et spørsmål vi gjør best i å ta inn over oss.

Videre lesetips

En glimrende bok som jeg har basert mye av min artikkel på, er *Steven Nadler: A Book Forged in Hell. Spinoza's Scandalous Treatise and the Birth of the Secular Age*, Princeton University Press, 2011. Den kan fint leses av ikke-filosof.

Spinozas *Teologisk-politisk avhandling* er langt tyngre lesning, og finnes i flere engelske (og tyske) utgaver, f.eks. *Cambridge Texts in the History of Philosophy*, 2007.

Spinozas hovedverk *Etikk* finnes i norsk oversettelse på Pax forlag, 2009. Dette er en krevende tekst, skrevet på et «geometrisk» vis med aksiomer, bevis og læresetninger.

Norges filosof-nestor Arne Næss var svært opptatt av Spinoza, og skrev på tampen av sitt liv boka *Det frie menneske: en innføring i Spinozas filosofi*, Kagge forlag, 2010. Det er høyst overkommelig lesning.

Vil du reflektere og tenke kritisk sammen med andre?

Humanistisk konfirmasjon består av et kurs som avsluttes med en høytidelig seremoni. Med konfirmasjonskurset ønsker Human-Etisk forbund å oppfordre til selvstendig tenking og etisk refleksjon. I tillegg til humanisme, er menneskerettigheter og kritisk tenkning viktige tema som tas opp. Konfirmantene er ofte selv med på å påvirke innholdet i kurset, og temaer som identitet, etikk, menneskeverd, ansvar for andre mennesker og samfunnet, empati og vennskap kan også tas opp. Gjennom kurset vil du som konfirmant få muligheten til å møte andre ungdommer og reflektere rundt både aktuelle og evige spørsmål.

For mer informasjon og påmelding til 2017: human.no/konfirmasjon

Foreningen
Retten til en verdig død

Tilstrekkelig lindring og riktig medisinsk behandling er viktig ved livets slutt, og din vilje skal være avgjørende. Et livstestament støtter det som er din vilje og skal respekteres når denne tiden kommer. Nær åtte av ti nordmenn mener det bør åpnes for selvbestemt assistert dødshjelp i kontrollerte former. Bli med i arbeidet for en lovendring som gjør dette mulig.

Er du en av disse åtte? Meld deg inn!

Kontakt:

e-post: post@livstestament.org

Telefon: 991 26 980

Følg oss på Facebook

www.livstestament.org

www.humanistforlag.no

LIK HUMANIST FORLAG PÅ

OG FØLG OSS PÅ

Jeg ønsker å bestille stk *Til ungdommen* á kr 224 for HEF-medlemmer (fullpris kr 299)
Jeg ønsker å bestille stk *Placeboeffekten pocket* á kr 127 for HEF-medlemmer (fullpris kr 169)
Jeg ønsker å bestille stk *Vaksiner* á kr 224 for HEF-medlemmer (fullpris kr 299)
Jeg ønsker å bestille stk *Evig barnefri* á kr 149,-
Jeg ønsker å bestille stk *Når livet er kjipt* á kr 199,-
Jeg ønsker å bestille stk *Evolusjon* á kr 249,-

NAV N :

ADRESSE :

POSTNR./STED :

E-POST :

UNDERSKRIFT :

ADRESSATEN
BETALER
FOR SENDING
I NORGE

DISTRIBUERES AV
POSTEN NORGE

Humanist forlag AS
Svarsending IO39
0090 Oslo

01

Den ukjente konvensjonen

Selv om FNs konvensjon om migranternes rettigheter er en av organisasjonens ni kjernekonvensjoner, er den ikke ratifisert av et eneste vestlig land.

Hva er menneskerettigheter?

Leder for Menneskerettighetsakademiet, **Lillian Hjorth**, skriver om problemstillinger knyttet til menneskerettighetene. Send gjerne spørsmål til: **lillian@mr-akademiet.no**

Dagens flyktningkrise fører til et enormt press på de europeiske samfunnene. Om vi i Norge skulle tatt imot alle som ville hit og inkludert dem i velferdsgodene, ville samfunnet knaket i sine sammenføyninger. For å sikre velferdsstatens eksistens i en globalisert verden, er de fleste enige om at innvandringen må reguleres. – *Vi kan ikke ta imot hele Afrika*, som kong Harald nylig uttrykte det. Spørsmålet er hvem som er «verdige» nok til å inkluderes.

SELV OM ALLE kan søke asyl i Norge, er det bare *flyktninger* – de som står i fare for å bli forfulgt på rase, religion, nasjonalitet, medlemskap i en spesiell sosial gruppe eller på grunn av politisk oppfatning – som i hovedsak har krav på slik beskyttelse. Da norske myndigheter sluttet seg til «Flyktningkonvensjonen» i 1952 forpliktet vi oss til å gi flyktninger asyl. Nær 150 land har forpliktet seg til å oppfylle avtalen. I motsetning til flyktninger, har ikke fattige mennesker fra land utenfor Europa krav på opphold i Norge hvis de «bare» kommer for å arbeide. Disse *økonomiske migrantene* utgjør et «B-lag» i verdensøkonomien. Migranter som forblir i landene uten gyldig opphold, for eksempel etter avslag på en asylsøknad, blir «papirløse» og henvises til å friste lykken i samfunnens grå randsoner.

Migrasjon for å finne arbeid er ikke noe nytt

fenomen, men har økt i omfang i takt med globaliseringen. Den internasjonale organisasjonen for migrasjon (IOM), som yter direkte hjelp til migranter og har 162 medlemsland, rapporterer at antallet er tredoblet siden 1960. I dag oppholder minst 230 millioner mennesker seg – mer enn tre prosent av verdens befolkning – utenfor hjemlandet over tid mens de tjener til livets opphold. Mellom 10 og 15 prosent av disse antas å være «irregulære». Årsakene til folkeforflyttingene er mange og sammensatte. Det handler om krig og konflikt, brudd på menneskerettighetene, dårlig styresett, fattigdom og nød.

Selv om migrasjonen bringer med seg utfordringer, har den også positive sider. Det er for eksempel en klar sammenheng mellom migrasjon og utvikling. Pengene som migrantene sender hjem til sine familier i opprinnelseslandet utgjør tre ganger så mye som all verdens

«[De] økonomiske migrantene utgjør et «B-lag» i verdensøkonomien»

utvikle seg videre. Til tross for fordeler, lever millioner av migranter under svært kummerlige forhold. Særlig vanskelig er det for de «papirløse» som i større grad enn andre, utsettes for diskriminering, utestenging og utnyttelse. De kan brukes som «svart» arbeidskraft og leve under slaveliggende forhold. Fordi bakhmennene ikke betaler skatt kommer ikke innsatsen fellesskapet til gode.

FOR Å BEDRE forholdene for arbeidsmigranter, vedtok FN for vel 25 år siden *Den internasjonale konvensjonen om migranter og deres familiers rettigheter*. I likhet med barnekonvensjonen,

bistand tilsammen. Erfaringene, kompetansen og tenkemåtene de tar med seg når de eventuelt reiser tilbake, bidrar også til utvikling. Mange av «mottakerlandene» tjener også på situasjonen. De har bruk for arbeidskraften og kan

01 Verden er i vandring, enten på grunn av krig eller «bare» for å finne arbeid og en bedre framtid for seg og sine.

kvinnekonvensjonen og andre konvensjoner for sårbare grupper, inneholder ikke avtalen særlig med nye rettigheter, men gir en detaljert beskrivelse av hvordan eksisterende menneskerettigheter skal sikres for migrantene. Den stadfester at de migrantene som har lovlig opphold, men *også* de irregulære, skal sikres fundamentale menneskerettigheter. De skal ha mat og husly, få nødvendig medisinsk hjelp og bli beskyttet mot vold og trusler. Barna skal ha rett til skolegang. Fordi migrantene er sårbare, understrekes det at de ikke skal arresteres vilkårlig, utvises kollektivt eller frarøves eiendeler eller dokumenter. Skjer det skal de ha rett til juridisk bistand og kompensasjon. ►

F NTB-Scanpix

01

- Avtalen foreslår også tiltak som kan hindre mennesker i å migrere mot sin vilje, samt sanksjoner mot menneskesmuglere og tvilsomme arbeidsgivere.

Selv om konvensjonen er det mest ambisiøse folkerettslige dokumentet for å beskytte migranter, og er en av FNs ni kjernekonvensjoner om menneskerettigheter, har den lav oppslutning. De 48 landene som har forpliktet seg, er først og fremst slike som «produserer» migranter, som Mexico, Marokko og en rekke andre land i Afrika. Målet er å bedre beskyttelsen for sine borgere i utlandet. Et land som Filippinene sluttet seg til etter flere stygge saker der filippinere hadde blitt mishandlet på jobb internasjonalt. Ingen land i Vest-Europa eller Nord-Amerika har forpliktet seg, ei heller andre viktige «mottakerland» som Australia, de arabiske statene i den persiske gulf, India eller Sør-Afrika. Den labre oppslutningen kan illustrere at de rikere landene ikke vil påta seg ytterligere ansvar for utlendinger på leting etter arbeid, særlig ikke de «papirløse». Løsningen på migrasjons-

problemet påpeker de, må ta utgangspunkt i årsakene til migrasjonen, nemlig manglende fremtidsmuligheter i opprinnelseslandet. Internasjonalt samarbeid mot fattigdom og for utvikling må styrkes. Landenes vegring mot ratifisering kan imidlertid også handle om å unngå innsyn og press om å gjøre mer. En tilslutning vil nemlig innebære at temaet må behandles på en helhetlig måte og at statene regelmessig må rapportere til FN.

KONVENSJONEN OM migranternes rettigheter viser at det internasjonale menneskerettssystemet utvikler seg, selv om de mektigste landene ikke følger opp. Man skal imidlertid ikke undervurdere effekten av normsettingen. Konvensjonen peker inn i fremtiden når den adresserer det enormt problematiske i at store grupper lever på samfunnets skyggeside og ikke har tilgang til elementære velferdsgoder. Totalt søkte 1,3 millioner mennesker asyl i Europa i fjor. I kjølevannet av flyktningkrisen, vil enda flere bli «papirløse». Europarådet har lenge adressert problemet. I mai i

01 Det er over 7,5 registrerte fremmedarbeidere i Saudi-Arabia, og mange flere illegale fremmedarbeidere. Historiene om bygningsarbeidere og tjenestejenter som behandles ille er mange fra oljestaten.

år kom rådets «Kommisjon mot rasisme og intoleranse» (ECRI) med retningslinjer som innebærer at statene må sørge for at leger, skoler, sosialkontorer og andre ikke rapporterer til immigrasjonsmyndighetene når migrantene oppsøker dem. De papirløse kan nemlig ofte unngå å søke hjelp fordi de frykter å bli «angitt». Kommisjonen anbefaler også statene å ratifisere «migrantkonvensjonen».

Rettighetene til migranter, inkludert de irregulære, vil i økende grad settes på den globale dagsorden. Problemstillingen er vanskelig. For selv om velferdsstatene må beskyttes, skal menneskerettighetene omfatte alle.

F NTB-Scanpix

«[H]ovedgrunnen til at vi aldri kan bli ferdig med [debatten om religionskritikk], er at det dreier seg om en avveining av grunnleggende verdier i humanismen. På den ene siden er toleranse, evnen til å leve med andres synspunkter man er uenig med, en sentral verdi i humanismen. På den andre siden er sannhetssøken, rasjonalitet og kamp mot undertrykkende og frihetsberøvende ideer helt sentrale humanistiske verdier. Å veie disse verdiene opp mot hverandre er en kontinuerlig balansegang. Og valgene man gjør har en kostnad.

Et konsekvent forsvar for religionsfriheten kan lett bli et forsvar for undertrykkende strukturer og ideer. Et konsekvent forsvar for individets absolutte selvbestemmelsesrett, kan lett bli et angrep på minoriteters mulighet til å praktisere sin tro.

Som det gjerne er i virkelighetens verden, er det ingen ideelle løsninger på disse spørsmålene. Det dreier seg om å veie onder opp mot hverandre og å velge det minste. Og det finnes ingen fasit. Det er like greit å akseptere det med én gang: Den kritiske religionskritikkdebatten er kommet for å bli.»

Les hele Arnfinn Pettersens grundige kommentar om humanisme og religionskritikk på Fritanke.no (10174)

Evnen til medfølelse gjør oss til moralske vesener. Men likefullt kan empati føre oss på ville veier når det gjelder å ta gode etiske valg.

EMPATIPARADOKSET

T Norunn Kosberg, filosof og forfatter

På internett leser vi om en seksåring som trenger en dyr operasjon. Bildet av det lille ansiktet er over hele Facebook med appell om å hjelpe, og penger strømmer inn fra medlidende givere. Jenta får den hjelpen hun trenger.

Empati er å kunne sette seg i andres sted, å tenke seg hvordan det er å være i den andres sko – en evne som er sett på som viktig for etikken, kanskje selve utgangspunktet for den. At vi er utstyrt med denne evnen, om enn i varierende grad, er det liten tvil om. Bare de rundt

en prosent av oss som blir kategorisert som psykopater har lite av denne evnen. Når vi ser film identifiserer vi oss med karakterene, og tårene spretter fram når vi ser triste ansikt og tårer på lerretet. Når James Bond i filmen *Casino Royale* får testiklene maltraktert, reagerer særlig de mannlige kinegjengerne med å krysse beina og skjære grimaser. Vår medfødte empati-evne gjør at vi nærmest kan føle det samme som de lidende. I neste omgang kan empatien føre til at vi gjør altruistiske, gode handlinger. *Eksperimenter har vist at bare det at du blir bedt om å ta en annens persons perspektiv, gjør at du blir mer omsorgsfulle og hjelpsomme.* At empati er utgangspunktet for at vi handler godt mot andre, er en tanke som i dag nærmest er en selvfølge.

DET FORSKES OGSÅ mye på empati. Mange nye bøker argumenterer for at empati er selve grunnlaget for vår sivilisasjon, og at vi trenger mer av det. Den britiske psykologiprofessoren Simon Baron-Cohen er foreslår i boka *The Science of Evil* at ordet «ondskap» byttes ut ►

01 Vi bryr oss mer om det identifiserbare barnet som trenger operasjon, enn klimændringene som har konsekvenser for millioner av mennesker, som her i Thailand hvor rismarker i år er tørket inn.

«For å oppleve empati som beveger oss til handling, kreves det nemlig at vi kan identifisere en lidende person»

► med «empati-erosjon». For empati er noe vi har mer eller mindre av, mens ondskap som merkelapp gir en mer svart-hvit-forståelse av mennesker og er mindre fruktbart som forklaring på dårlige handlinger, mener han. I boka *The Empathetic Civilization* argumenterer amerikanske Jeremy Rifkin for at «global empati» er selve løsningen for menneskehetens overlevelse, og at empati kan redde oss fra klimakrisen.

Men på det siste punktet kan det hende at han tar feil. For å oppleve empati som beveger oss til handling, kreves det nemlig at vi kan identifisere en lidende person. «Identifiserbare offer-effekten» er nøkkelen til å aktivere empati hos oss. For å si det enkelt: Empati gjør at vi bryr oss mer om den ene jenta som trenger en operasjon enn om klimaendringer som har konsekvenser for millioner av mennesker. Dette er både hjelpeorganisasjonene og reklamebransjen klar over – derfor får de oss til å gi eller kjøpe ved å bruke bilder av enkeltpersoner vi får sympati med snarere enn (bare) å servere oss statistikk og informasjon.

AKKURAT DENNE sammenhengen er av årsakene til at empati ikke egner seg som utgangspunkt for god moral, mener den amerikanske psykologiprofessoren Paul Bloom. For at empatien skal aktiveres kreves det som nevnt identifiserbare enkeltpersoner. Global oppvarming er et etisk problem som nettopp demonstrerer empatiens begrensinger, da vi ikke har navngitte ofre. Mange av ofrene er ikke engang født. Men ikke å handle vil kunne være skadelig for ekstremt mange mennesker i fremtiden. Empatien slår ikke inn her, og det er en av grunnene til at vi ikke handler.

Bloom ser flere problemer. Om vi lar empati styre handlingene våre, er det en fare for at vi blir både partiske og rasistiske, argumenterer han. Bøttestis med psykologisk forskning viser at vi har mer empati med de som ligner på oss selv enn med de som ser annerledes ut. Vi er tilbøyelige til å sympatisere

mest med attraktive mennesker med samme etnisitet som oss selv. Minner de oss om oss selv, er det lettere å tenke at det kunne vært oss selv som lider og trenger hjelp. Attraktive mennesker har fordeler på de fleste områder – ikke bare tjener de mer, de får også mer sympati og dermed større sjanse for å få hjelp. Empati er derfor et upålitelig grunnlag for etikken. Hvis empati skal være styrende vil det være tilfeldigheter og slumpetreff som gjør at enkelte får sympati og støtte, mens andre ikke.

Moralfilosofer har diskutert om det er fornuft eller følelser som er avgjørende siden «tidenes morgen». Følelser motiverer oss til handling, mente den britiske filosofen David Hume (1711–1776): Det er min medfølelse som gjør at jeg ønsker å hjelpe de fattige, fornuftens bidrag er bare å finne effektive måter å hjelpe dem på. Den tyske filosofen Immanuel Kants (1724–1804) var derimot motstander av at empati skal være styrende for handlingene våre: Det er rasjonaliteten som må være veiledende for riktige handlinger, argumenterte Kant. Ved å følge fornuften vil vi kunne komme fram til svar på hva som er rett og galt. Å handle riktig kan ofte være stikk i strid med hva vi føler for å gjøre. Vi kan jo føle «hva som helst», det er nokså vilkårlig. Lar vi følelsene styre kan vi blant annet risikere å favorisere de vi liker og dermed gjøre oss skyldig i forskjellsbehandling. Eller enda verre:

Lar vi følelsene styre kan det resultere i vold og drap – handlinger som ofte utføres i affekt.

I MANGE TILFELLER kan empati som guide peke oss i feil retning: Vi vet om indiske foreldre som skamferer spedbarn for at de skal bli mer effektive som tiggere. Et funksjonshemmet barn får lettere fram medlidenhet. Men ved å gi til disse bidrar man til at denne uhyrlige praksisen fortsetter. Det samme gjelder mange andre fenomen, hvor det gjelder å være oppmerksom på at empatien kan føre oss på ville veier.

I humanetikken er både følelser og fornuft viktige ingredienser. Det rasjonelle utgangspunktet er sentralt både for etikken og for menneskesynet i humanetikken, som er basert på fornuft og kritisk tenkning. Men humanetikken har også røtter i tenkning som tar utgangspunkt i følelsene: Vi har en medfødt evne til å leve oss inn i andres situasjon, noe som kan komme til uttrykk i samvittigheten. Denne evnen til medfølelse med andre gjør oss til moralske vesener. Der empati virkelig er viktig er i personlige relasjoner, mener Bloom.

Vi vil aldri slutte å bry oss om den vesle jenta som trenger hjelp til en dyr operasjon – det er en målestokk på vår menneskelighet. Men når vi handler må vi også ta andre forhold med i betraktning – som konsekvenser av handlingene våre, og behovet for strukturelle endringer – som sørger for at *alle* jenter som trenger operasjoner får den hjelpen de trenger.

Tips for videre lesning

Bloom, Paul: *Against Empathy*, [skal utkomme i løpet av 2016]

Rifkin, Jeremy. *The Empathetic Civilization* (2010)

Baron-Cohen, Simon. *The Science of Evil* (2011)

HVOR KRISTENT BØR NORGE VÆRE?

Halvor Nordhaug og Henrik Syse

[Vårt Land Forlag, 2016]

Mer ærlig tittel: «Så kristent bør Norge være!»

Biskop Halvor Nordhaug og søndagsskolelærer Henrik Syse har gitt bok. Bakteppet er naturligvis endringene i Grunnloven i 2012, der statskirkeordningen ble formelt (om enn ikke reelt) avviklet, samt den pågående skilsmisseprosessen i etterkant.

Det hele starter med en gjennomgang av kristendommens tilbivelse. Det argumenteres for hvor viktig den nye religionen var for å humanisere de brutale og menneskefiendtlige tilstandene som rådet i det før-kristne romersamfunnet. Forfatterne er redelige nok til å ta med noen forbehold om at alt ikke bare er gull og grønne skoger i kristendommens virkningshistorie, men disse generelle innrømmelsene konkretiseres aldri og fungerer mer som pliktøvelser – nødvendige utkvitteringer – slik at forfatterne kan fortsette å tilskrive kristendommen æren for alt det gode vi baserer samfunnet på i dag – menneskeverdet, likeverdet, friheten. Copyright kristendommen.

Jeg oppfatter de tre første kapitlene, der kristendommens historiske rolle framsnakkes, som en lang innledning til Halvor Nordhaugs siste konkluderende kapittel der hensikten er å slå fast at kristendommen fortsatt bør ha særstatus og privilegier i dagens Norge.

Man kan vel si at ydmykheten som frelseren Jesus Kristus etter sigende skal ha vært så opptatt av, tydeligvis ble glemt på veien et sted for Nordhaug og hans likesinnede. For til tross for kristendommens humanistiske likeverdsideal som det skrives så mye om i boka, er visst kristendommen litt likere enn alle de andre likevel.

Bokas tittel er formulert som et spørsmål, men holdningen er ikke så spørrende som man kan få inntrykk av. Når forfatterne spør «Hvor kristent skal Norge være?» har de allerede lagt til grunn at Norge – et land – kan være kristent, og så gjenstår det liksom bare å finne ut hvor kristent landet skal være. Med dette lille grepet tar de en snarvei rundt den viktigste diskusjonen, nemlig hvorvidt Norge som stat egentlig kan ha en religion. Sekularismens mest sentrale premiss er jo nettopp at det er individer som bekjenner seg til religioner, og ikke stater.

Nordhaug og Syse gjør en god jobb i å balansere hensynene med utgangspunkt i sin forutinntatte konklusjon, men det er ikke her den viktigste diskusjonen går. Derfor oppleves boka som lite relevant til annet enn å være oppbyggelig lesning for de som allerede mener det samme som de to forfatterne.

Even Gran

Les en lengre utgave av denne anmeldelsen på Fritanke.no [10179].

Du kan også høre Even Gran i debatt med biskop Norderhaug på NRK P2 Dagsnytt Atten fra 2. juni [på nett].

HUMANIST

Arena for livssynsdebatt

Humanist er Fri tankes intellektuelle lillebror eller storesøster, alt ettersom man ser det. Humanist utfyller Fri tanke. Det er et tidsskrift for allmenn livssynsdebatt, med særlig vekt på problemstillinger som angår livssynshumanismen. Innholdet varierer fra det allmennt filosofiske, livssynsmessige og religionsvitenskapelige, til de mer nærgående blikk på humanismen og dens organisering.

Siden 2015 har tidsskriftet vært heldigitalt, men det gis fortsatt ut som redigerte numre i ulike digitale format, samtidig som artiklene kan leses enkeltvis på nett.

I årets første nummer – nytt nummer er rett rundt hjørnet i skrivende stund – spenner fra kamp om den norrøne arven til kristen ekstremisme. Det siste er det redaktør i Dagen, Vejbjørn Selbekks, som har skrevet utførlig om. Han deler dagens kristenekstremisme inn i fem: kristent hat, som oftest mot hat mot mennesker de mener ikke følger kristen etikk; sekterisme, menighetsmiljøer som utvikler seg i usunn retning og fører til en åndelighet på avveie; Israel-vennskap som koker over; kristen konspiranoia; og 22.juli-ekstremisme – der alle de fire første elementene forenes i et særnorsk femte, der 22.juli er straff for Norges fiendtlige holdning til Israel. Mens May-Britt Bjørlo Henriksen fra Åsatrufellesskapet Bifrost har skrevet om da det nesten ateistiske og særs liberale og tolerante åsatrufellesskapet skulle bygge hov på Island, og Egil Asprem har skrevet om deres amerikanske motsats, som mener åsatrueres har plikt til å forsvare Europa mot islamsk invasjon. Det tegner seg et bilde av en splittelse mellom liberale åsatruere og høyreekstremer «odinister», som begge forsøker gjøre hevd på den «norrøne arven».

Du trenger ikke abonnere for å lese Humanist, men om du abonnerer vil du få siste nummer digitalt før alle andre. Se nettsiden for vilkår og tekniske forutsetninger.

Humanist redigeres etter redaktørplakaten og hverken artikler eller meningsyttringer – heller ikke lederne – står for Human-Etisk Forbunds regning.

Sjekk ut Humanist.no

HOVEDKONTOR

Brugata 19,
Postboks 9076
Grønland
0133 Oslo

Tlf 23 15 60 00
human@human.no

For mer informasjon:
www.human.no
Se også: facebook.no/
humanetiskforbund

FYLKESKONTORER

Østfold
Tlf 69 31 71 65
ostfold@human.no

Rogaland
Tlf 51 90 64 50
rogaland@human.no

Akershus
Tlf 23 15 60 80
akershus@human.no

Hordaland
Tlf 55 21 41 90
hordaland@human.no

Oslo
Tlf 23 15 60 60
oslo@human.no

Sogn og Fjordane
Tlf 57 67 53 90
sognogfjordane@human.no

Hedmark
Tlf 62 53 05 22
hedmark@human.no

Møre og Romsdal
Tlf 71 21 56 05
moreogromsdal@human.no

Oppland
Tlf 61 17 67 10
oppland@human.no

Buskerud
Tlf 32 89 36 70
buskerud@human.no

Sør-Trøndelag
Tlf 73 80 64 80
sor-trondelag@human.no

Vestfold
Tlf 33 31 32 05
vestfold@human.no

Nord-Trøndelag
Tlf 486 06 228
nord-trondelag@human.no

Telemark
Tlf 35 53 13 38
telemark@human.no

Nordland
Tlf 75 52 97 00
nordland@human.no

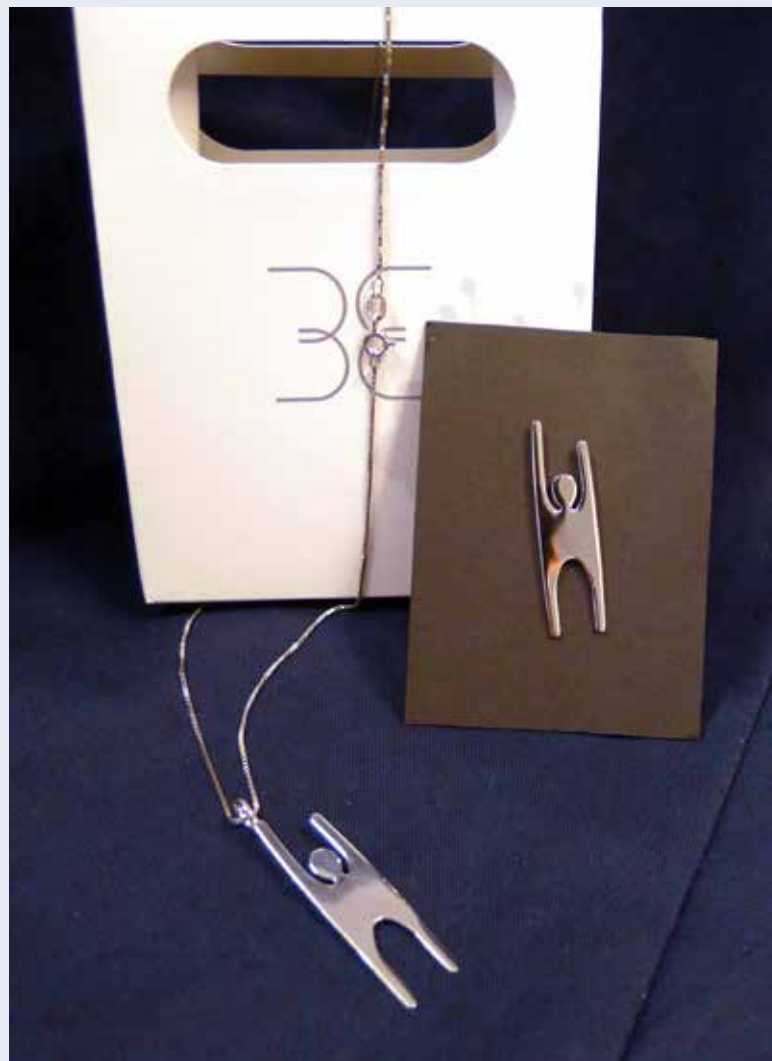
Aust-Agder
Tlf 37 02 41 00
aust-agder@human.no

Troms
Tlf 77 65 81 98
troms@human.no

Vest-Agder
Tlf 957 59 541
vest-agder@human.no

Finnmark
Tlf 950 76 923
finnmark@human.no

For kontortider og annet, se **human.no**.

Smykk deg med humanistsymbolet

Nå kan du velge mellom et stort utvalg smykker med humanistsymbol – både i gullemalje og sølv, som halssmykke, øredobber, slipsnål og brystnål.

Se vår nye nettbutikk **human.no/butikk**

Den nye nettbutikken har nedskalert vareutvalget slik at vi nå tilbyr kun smykker og tradisjonelle humanistpins, mens vi vil ha et større utvalg når vi stiller med fysisk butikk ved Human-Etisk Forbunds landsmøter og landskonferanser.

Kjærligheten fortjener en feiring!

F Ole Aleksander Ekker

Hvert år velger 700 par å gifte seg humanistisk. Humanistisk vigsel er en vakker og stemningsfull seremoni som feirer og bekrefter at to mennesker har valgt hverandre.

Innholdet i seremonien tilrettelegges for hvert enkelt par. Vigsleren fra Human-Etisk Forbund møter paret for å planlegge seremonien og legge grunnlaget for vigslerens tale til brudeparet. I tillegg til talen og selve vigselshandlingen, består seremonien vanligvis av musikk, dikt og sang.

Vigselen kan foregå både innendørs og utendørs. Seremonistedet må være egnet for en verdig og høytidelig seremoni. Human-Etisk Forbund har vigselsrett over hele Norge, noe som betyr at paret i stor grad kan bestemme hvor seremonien skal foregå.

For å bestille en dato for vigselsseremoni, må en av dere være medlem av Human-Etisk Forbund.

Besøk human.no/vigsel for mer informasjon

Barn under 15 år?

Vi kan få offentlig støtte for medlemmers barn under 15 år, men du må selv registrere barna dine hos oss. Hvis du vil at den offentlige støtten skal gå til oss, send oss skjemaet du finner på **www.human.no/barn** eller kontakt oss på **medlem@human.no** eller 23 15 60 10.

Du kan også sende SMS til 2377: **HEF BARN** + barnets navn og fødselsnummer

Har vi riktige opplysninger om deg?

Over 7000 medlemmer bruker vår **Min side**. Registrer deg du også!

På Min side kan du se hvilke opplysninger Human-Etisk Forbund har registrert på deg, og du kan også endre eller rette opp opplysningene.

For å registrere deg på **minside.human.no** trenger du medlemsnummeret ditt. Det finner du ved siden av adressen på baksiden av dette magasinet. Du lager selv brukernavn og passord ved første gangs pålogging.

Kjenner du noen som ønsker å bli medlem? La dem sende SMS til 2377: **HEF medlem** og navn og fødselsdato. Da tar vi kontakt og tilbyr medlemskap.

Returadresse:
Human-Etisk Forbund
Boks 9076, Grønland
0133 Oslo

NYHETER

IFI HUMANIST FORLAG

TIL UNGDOMMEN
kr 224 for HEF-medlemmer
(fullpris kr 299)

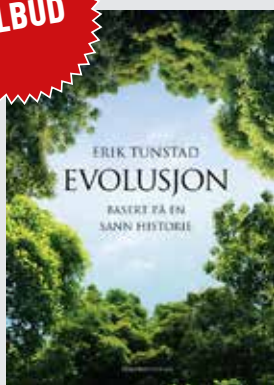

PLACEBODEFEKTEN (POCKET)
kr 127 for HEF-medlemmer
(fullpris kr 169)

ALT DU MÅ VITE OM VAKSINER
kr 224 for HEF-medlemmer
(fullpris kr 299)

TILBUD

EVOLUSJON
TILBUD kr 249 (fullpris 399)

NÅR LIVET ER KJIPT
TILBUD kr 199 (fullpris 299)

EVIG BARNEFRI
TILBUD kr 149 (fullpris 299)